Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 2023–2024

36 410 K

Vaststelling van de begrotingsstaat van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (K) voor het jaar 2024

Nr. 2

MEMORIE VAN TOELICHTING

INHOUDSOPGAVE

Geraamde uitgaven en ontvangsten **2**

A. Artikelsgewijze toelichting bij het begrotingswetsvoorstel **3**

B. Artikelsgewijze toelichting bij de begrotingsartikelen **4**

1. LEESWIJZER **4**

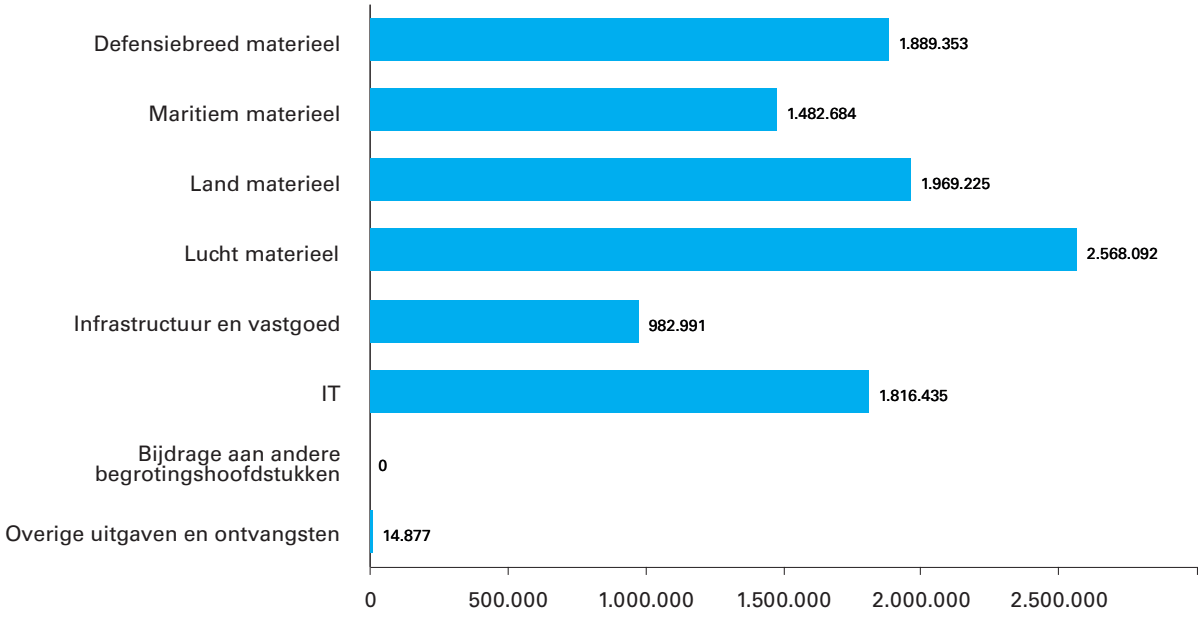
2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA **7**
2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties 16

3. ARTIKELEN **18**
3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel 18
3.2 Artikel 2: Maritiem materieel 26
3.3 Artikel 3: Land materieel 33
3.4 Artikel 4: Lucht materieel 39
3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed 46
3.6 Artikel 6: IT 52
3.7 Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk 57
3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten 59

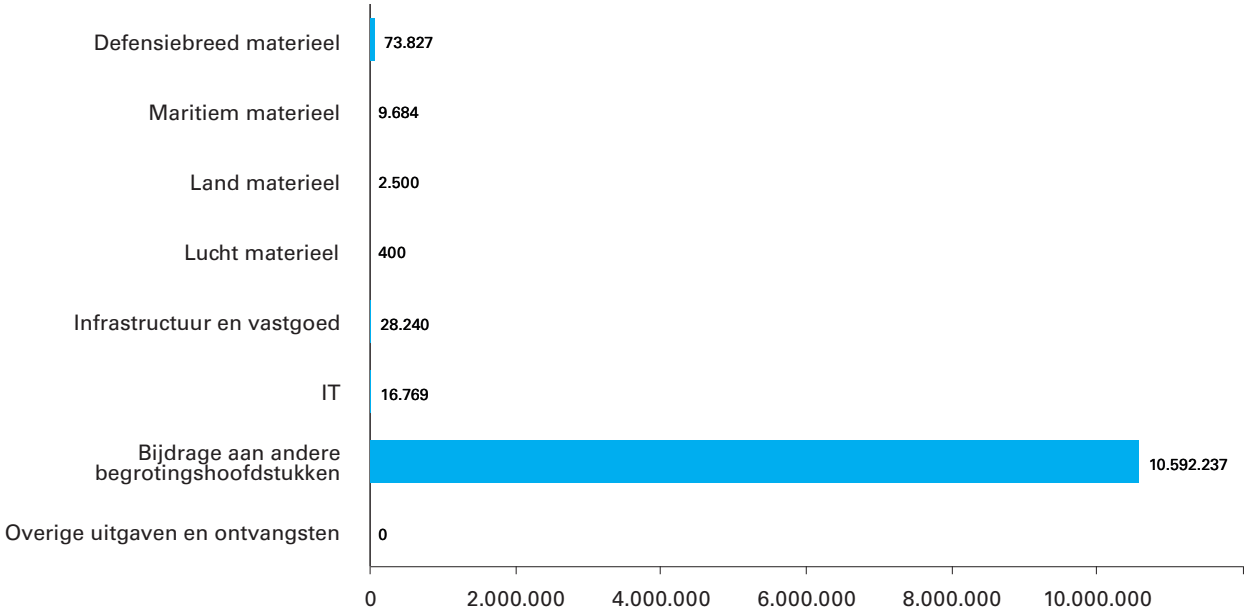
4. BIJLAGEN **61**
4.1 Bijlage instandhouding vastgoed 61
4.2 Bijlage verdiepingshoofdstuk 64
4.3 Bijlage instandhoudingsuitgaven 75
4.4 Bijlage afkortingen 77

GERAAMDE UITGAVEN EN ONTVANGSTEN

Geraamde uitgaven begrotingshoofdstuk K 2024 (bedragen x € 1.000). Totaal € 10.723.657

Geraamde ontvangsten begrotingshoofdstuk K 2024 (bedragen x € 1.000). Totaal € 10.723.657

A. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ HET BEGROTINGSWETSVOORSTEL

Wetsartikel 1
De begrotingsstaten die onderdeel zijn van de Rijksbegroting, worden op grond van artikel 2.3, eerste lid, van de Comptabiliteitswet 2016 elk afzonderlijk bij de wet vastgesteld.

Het wetsvoorstel strekt ertoe om de onderhavige begrotingsstaat voor het aangegeven jaar vast te stellen.

Alle voor dit jaar vastgestelde begrotingswetten tezamen vormen de Rijksbegroting voor dat jaar. Een toelichting bij de Rijksbegroting als geheel is opgenomen in de Miljoenennota.

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de uitgaven, verplichtingen en de ontvangsten vastgesteld. De in de begrotingsstaat opgenomen begrotingsartikelen worden in onderdeel B van deze memorie van toelichting toegelicht (de zogenoemde begrotingstoelichting).

De Minister van Defensie,

K.H. Ollongren

B. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ DE BEGROTINGSARTIKELEN

Het Ministerie van Defensie heeft twee begrotingen:

1. De reguliere defensiebegroting (Hoofdstuk X van de Rijksbegroting);
2. De fondsbegroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF; Hoofdstuk K van de Rijksbegroting).

Het DMF zorgt voor de financiering en de bekostiging van de investeringen en de instandhouding van het materieel, de infrastructuur en het vastgoed en de IT-middelen van Defensie. Door een apart fonds voor het defensiematerieel wordt beter voorzien in een meerjarig integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, de verwerving, de instandhouding en de afstoting van het materieel, de infrastructuur en het vastgoed en de IT-middelen van het Ministerie van Defensie teneinde te komen tot een meer schokbestendige begroting.

Het DMF wordt gevoed door de bijdragen uit begroting Hoofdstuk X.

1. LEESWIJZER

Structuur
De begroting van het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) is gebaseerd op de rijksbegrotingsvoorschriften van het Ministerie van Financiën; dit geldt ook voor de memorie van toelichting. De leeswijzer volgt vervolgens de opbouw van de memorie van toelichting. De memorie van toelichting is de uitleg bij het hierboven beschreven wetsvoorstel.

De memorie van toelichting van het DMF begint met de Defensiematerieelagenda. De Defensiematerieelagenda behandelt de prioritaire projecten waarbij zoveel mogelijk de samenhang met de beleidsdoelstellingen uit de Defensiebegroting wordt aangegeven. Ook wordt inzicht gegeven in de overprogrammering, het realisatievermogen en de instandhouding.

Vanwege de demissionaire status van het kabinet bevat de beleidsagenda alleen bestaand beleid of de uitwerking daarvan. Waar mogelijk zal verwezen worden naar integrale documenten die eerder aan uw Kamer zijn gestuurd.

Na de Defensiematerieelagenda komen de begrotingsartikelen aan bod. De begroting van het DMF kent acht artikelen. De eerste vier artikelen geven inzicht in de projecten en instandhouding van het Defensiematerieel. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen materieel dat Defensiebreed ingezet wordt (artikel 1), maritiem materieel (artikel 2), land materieel (artikel 3) en lucht materieel (artikel 4). De artikelen 5 en 6 behandelen respectievelijk het vastgoed en de IT van Defensie. Het DMF wordt gevoed via de Defensiebegroting; de voeding loopt via artikel 7. De overige uitgaven en ontvangsten zijn terug te vinden op artikel 8.

Het DMF bevat vier bijlagen. Dit zijn achtereenvolgens de instandhoudingsbijlage voor het vastgoed, het verdiepingshoofdstuk, de instandhoudingsbijlage en de lijst met gehanteerde afkortingen.

Opzet DMF
De Defensiebegroting (hoofdstuk X) bevat het voorgenomen Defensiebeleid. De begroting van het DMF bevat de uitwerking van dat beleid in concrete projecten, inclusief de instandhouding. Om het inzicht in de investeringen te vergroten, worden per artikel in de tabel "*budgettaire gevolgen van beleid*" de verplichtingen, uitgaven en eventuele ontvangsten met betrekking tot investeringen en instandhouding voor een periode van vijftien jaar gepresenteerd.

Investeringen
Alle investeringsprojecten met een projectbudget van meer dan € 100 miljoen worden apart benoemd. Bij deze projecten wordt een onderscheid gemaakt naar drie fasen: de voorbereidingsfase, de onderzoeksfase en de realisatiefase. Het projectbudget bestaat uit de onderzoekskosten, de basisraming en de risicoreservering. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Er is in de voorbereidingsfase nog sprake van flexibiliteit in de programmering van de projecten; voor de besteding van deze budgetten zijn nog geen juridisch of bestuurlijk bindende afspraken gemaakt. Voor de Defensie Materieelproces (DMP) plichtige projecten worden de A-brieven naar de Kamer verzonden. De kern van de A-brief is een functionele beschrijving van de capaciteit die Defensie wil verwerven.

Voor projecten in de onderzoeksfase geldt dat de behoeftestelling is onderkend, maar nog wordt onderzocht hoe invulling gegeven wordt aan de behoefte. Voor DMP-plichtige projecten geldt dat de A-brieven zijn aangeboden aan de Kamer. In de onderzoeksfase (B-fase) wordt de verwervingsstrategie vastgesteld, dat wil zeggen de manier waarop Defensie het materieel wil verwerven. Daarnaast worden eventuele alternatieven onderzocht, een planning en een financiële onderbouwing verder gespecificeerd. Defensie informeert de Tweede Kamer aan het einde van de B-fase middels de B-brief. Op grond van uitkomsten van de B-fase kan er eventueel nog een vervolgonderzoeksfase (C-fase) worden ingesteld.

Voor projecten in de realisatiefase betekent dat de opdracht voor verwerving is gegeven aan de uitvoeringsorganisatie. Zij starten de verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase). Voor grote materieel en IT-projecten is dat het Commando Materieel en IT (COMMIT) en voor grote Vastgoed en Infra projecten gaat dit om het Defensie Ondersteuningscommando (DOSCO).

Deze werkwijze komt overeen met het Defensie Projectenoverzicht (DPO). De systematiek wijkt in de kern niet af van de werkwijze die voorgaand in de Defensiebegroting werd gehanteerd; in het DMF zijn weliswaar de toelichtingen uitgebreider:
– In de voorbereidingsfase worden de projecten toegelicht waarvan verwacht wordt dat in deze begrotingsperiode een behoeftestellingsbrief (A-brief) verstuurd wordt. Hierbij worden per project de bandbreedtes volgens het Defensie Materieelproces (DMP) gepresenteerd: € 100 – € 250 miljoen, € 250 miljoen – € 1 miljard, € 1 miljard – € 2,5 miljard en meer dan € 2,5 miljard.
– Bij projecten in onderzoeksfase wordt per project de bandbreedte en de planning van de DMP-brieven gepresenteerd.
– Bij projecten in realisatiefase worden de verwachte uitgaven per jaar gepresenteerd, tenzij dit commercieel vertrouwelijke informatie betreft. In dat geval wordt de bandbreedte weergegeven.

Informatie over investeringsprojecten die jaarlijks in het DPO wordt gepubliceerd, is op hoofdlijnen geïntegreerd in het DMF. De Kamer ontvangt het DPO – gelijktijdig met het DMF – op Prinsjesdag. Het DPO omvat meer gedetailleerde informatie over alle projecten gelijk aan of boven de € 25 miljoen die in onderzoek of realisatie zijn.

Voor een aantal projecten geldt dat het projectbudget is bijgesteld ten opzichte van de begroting 2023. Dit is het gevolg van het toevoegen van de loon- en prijsbijstellingen, en in enkele gevallen van correcties voor valutakoersen (bijv. Verwerving F-35).

Instandhouding
Instandhoudingsuitgaven zijn de uitgaven die nodig zijn om het materieel operationeel te houden. De instandhoudingsuitgaven in de begrotingsartikelen zijn de instandhoudingsuitgaven die door een Defensieonderdeel gedaan worden. Deze uitgaven kunnen ook uitgaven ten behoeve van andere Defensieonderdelen bevatten, als gevolg van het assortimentsgewijs werken (AGW). Het AGW beoogt de logistieke keten van een aantal artikelen centraal te beleggen, dus bij één Defensieonderdeel. Dat Defensieonderdeel wordt dan ook budgettair belast met de uitgaven van voor andere Defensieonderdelen verworven artikelen.

Personele uitgaven
Personele uitgaven verbonden aan de ontwikkeling, verwerving, instandhouding en afstoting van materieel, infrastructuur en vastgoed en IT vallen ook binnen de reikwijdte van het fonds (wetsvoorstel DMF, artikel 5). Op 22 april 2020 is de motie Diks (Kamerstukken II, 2019/20, 35 280, nr. 11) aangenomen. In 2021 en in 2022 is proefgedraaid met de opname van personele uitgaven in het DMF. De Kamer wordt zo snel mogelijk geïnformeerd over de resultaten van het proefdraaien.

Groeiparagraaf
In de begroting 2024 is ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 de volgende wijziging doorgevoerd:

In 2024 worden voor de projecten in voorbereiding, onderzoek en realisatie enkel het projectbudget en de planning van Kamerbrieven weergegeven. In de ontwerpbegroting 2023 werden de projecten daarnaast nog toegelicht. Dit zorgde voor een grote hoeveelheid niet-budgettaire informatie, die ook met uw Kamer gedeeld wordt door middel van het Defensieprojectenoverzicht (DPO). Inhoudelijke uitleg van de projecten wordt voortaan gedeeld middels het DPO.

2. DEFENSIEMATERIEELAGENDA

Inleiding
De huidige veiligheidssituatie toont eens temeer het belang van een krachtige en toekomstbestendige krijgsmacht. Onontbeerlijk daarvoor zijn kwalitatief goed materieel, IT en fysieke infrastructuur die in voldoende mate beschikbaar zijn. Het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF) draagt bij aan een goed meerjarig integraal beheer van de financiering en de bekostiging van de ontwikkeling, de verwerving, de instandhouding en uiteindelijk de afstoting van het materieel, de IT en de fysieke infrastructuur van Defensie.

Met de middelen in de Defensienota 2022 heeft de Defensiebegroting een extra financiële impuls gekregen van structureel € 5 miljard. Investeringen maken daar een belangrijk deel van uit. Het investeringsprogramma bestaat uit een breed scala van investeringen in nieuwe capaciteiten en wapensystemen, gevechtsondersteuning, Informatiegestuurd Optreden (IGO), vastgoed, munitie, duurzaamheid en innovatie. Inmiddels zijn voor een groot aantal systemen leveringen op gang gekomen of voortgezet.

Wendbaarheid en actualisatie Defensie Materieelproces
In lijn met de motie-Valstar c.s. (Kamerstukken II 2021/22, 35925-X, nr. 70) is met ingang van 2023 het Defensie Materieelproces (DMP) geactualiseerd. Deze actualisatie draagt bij aan wendbaarheid en verhoogde daadkracht van Defensie, terwijl de informatiepositie van de Kamer gewaarborgd blijft. Defensie heeft dit proces aangepast op drie aspecten (Kamerstukken II 2022/23, 27830, nr. 379):

- Defensie heeft de financiële ondergrens voor DMP-brieven opgehoogd van € 25 miljoen naar € 50 miljoen. De DMP-grens is hiermee voor het eerst aangepast sinds de vorige actualisering van de geldbedragen aan de Euro in 2001 (Kamerstukken II, 2001/02, 27830, nr. 2). Hiermee corrigeert Defensie de DMP-grens voor de inflatie en stijgende prijzen van defensiematerieel.
- De eerdere mandateringsgrens van € 100 miljoen stamt eveneens uit 2001. Als onderdeel van de wendbaarheid en actualisatie van het materieelproces is de mandateringsgrens opgehoogd naar € 250 miljoen. De verwachting is dat Defensie hierdoor voor een deel van de gemandateerde projecten sneller (financiële) verplichtingen aan kan gaan, omdat het de parlementaire behandeling van de D-brief niet hoeft af te wachten.
- Als derde maatregel gaat Defensie vaker DMP-brieven clusteren. Dit omvat zowel mogelijkheden om projectfasen te combineren, als het clusteren van meerdere onderling gerelateerde projecten in een enkele brief.

Door deze maatregelen kan Defensie de doorlooptijd van veel materieelprojecten verminderen en daarmee slagvaardiger opereren, waarbij de informatiepositie van de Kamer gewaarborgd blijft. Bij de aanbieding van het Defensie Projecten Overzicht (DPO) 2024, welke op Prinsjesdag in 2024 aan uw Kamer wordt aangeboden, wordt ook een evaluatie aangeboden van de bovenstaande aanpassingen van het DMP.

Naast de actualisatie van het DMP blijft Defensie inzetten op samenwerking in de materieelprocessen, met als doel het verbeteren van de interoperabiliteit en het creëren van mogelijkheden om werklast op het gebied van onderhoud, opleidingen en inzet te delen. Het gaat daarbij om samenwerking met internationale partners en met de civiele industrieën. Zo heeft

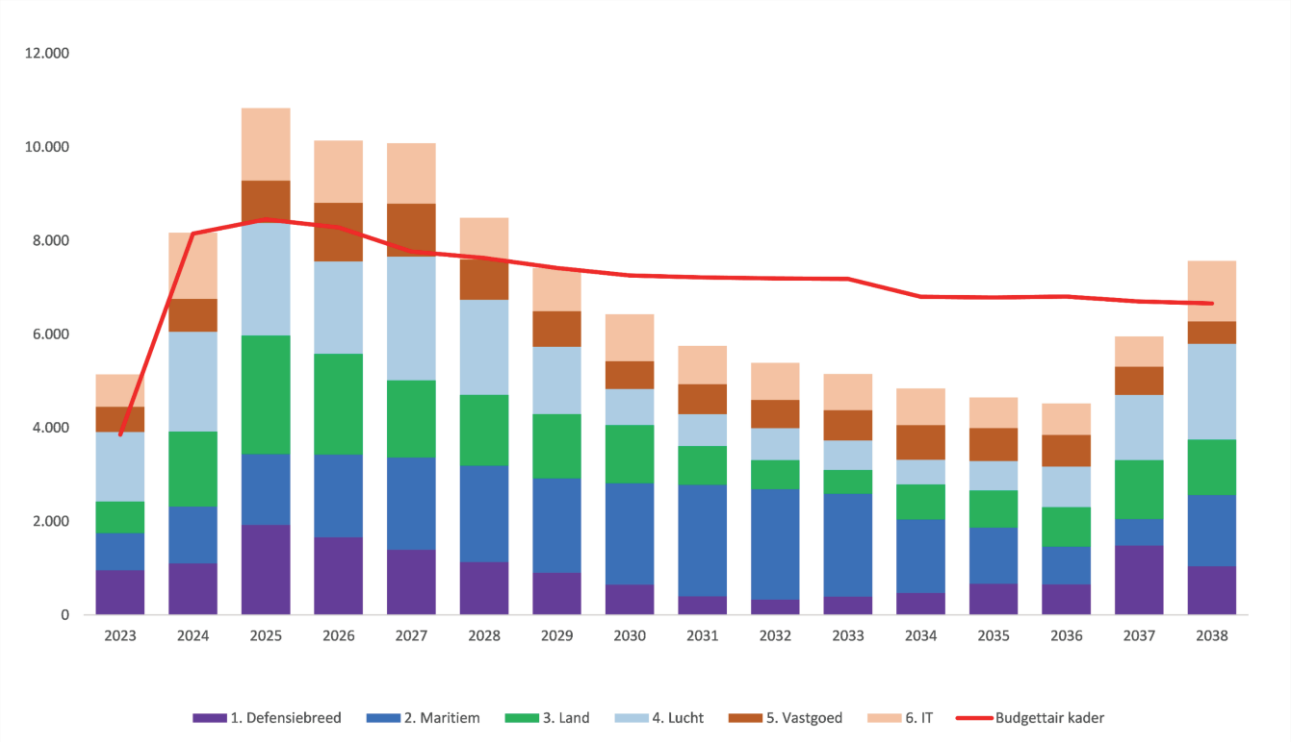
Defensie recentelijk samen met Duitsland een order voor voertuigen voor 11 Luchtmobiele Brigade en de Duitse *Division Schnelle Kräfte* geplaatst, waarbij ook de Nederlandse industrie een rol krijgt.

Investeringen

De verdere verruiming van budgetten laat een positief effect zien op de materiële gereedheid, al leidt dit voorlopig slechts tot een beperkte verbetering. Een belemmerende factor is de overspannen arbeids- en defensiemarkt. Daarnaast heeft de levering van materieel aan Oekraïne een remmende werking. De effecten van afzonderlijke donaties aan Oekraïne vallen mee, maar de optelsom van de leveringen is significant. Dit heeft in het bijzonder betrekking op de beschikbaarheid van technisch, logistiek en inkooppersoneel en bepaalde reservedelen. Ook hebben de leveringen een vertragend effect op de verbetering van de Operationele Gereedheid en de realisatie van de maatregelen uit de Defensienota 2022 als geheel. Gelet op de krappe arbeidsmarkt, overspannen defensiemarkt en de inspanningen voor de steun aan Oekraïne staat de implementatie van de Defensie-investeringen onder druk en is de huidige planning ambitieus. Mocht de huidige raming te ambitieus blijken, dan zullen bij Voorjaarsnota de geraamde investeringen in een realistischer ritme worden geplaatst.

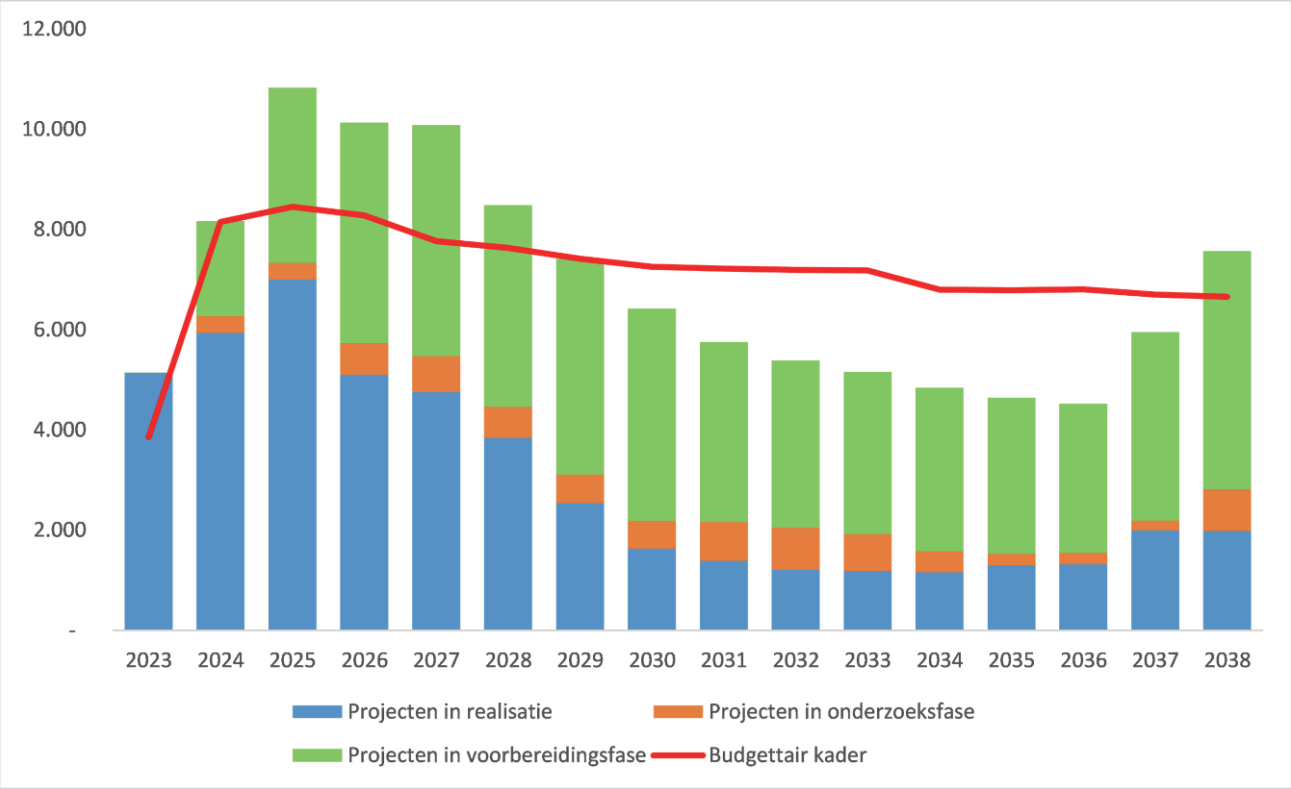
Om op een beheerste en gestandaardiseerde wijze materieel te verwerven, hanteert Defensie het Defensie Materieelproces (DMP). Dit investeringsprogramma bestaat uit een mix van projecten die in voorbereiding, in onderzoek of in uitvoering zijn. In figuur 1 wordt het totale investeringsprogramma in de periode 2023 tot en met 2038 weergegeven. In de grafiek is het investeringsprogramma onderverdeeld naar de artikelen in dit begrotingsfonds. De artikelen geven de actuele verdeling van de investeringen weer over de domeinen defensiebreed, land, lucht, zee, vastgoed en infrastructuur en IT. De rode lijn geeft het budgettair kader weer.

Figuur 1

Figuur 2 geeft inzicht in de verdeling van de projecten naar de verschillende verwervingsfasen:
– Projecten in voorbereidingsfase (groen)
– Projecten in onderzoeksfase (oranje):
– Projecten in realisatiefase (blauw):

Figuur 2

Nieuwe projecten en mijlpalen

Met het beschikbare budget voegt Defensie nieuwe capaciteiten toe. Ook wordt oud materieel vervangen en moderniseert Defensie capaciteiten, bijvoorbeeld door het uitvoeren van midlife updates en upgrades van materieel. In 2024 start Defensie met enkele grote nieuwe projecten. Dit in het bijzonder:

– De gezamenlijke vervanging van de amfibische schepen (*Landing Platform Docks*) en vier patrouilleschepen van de Holland-klasse (*Oceangoing Patrol Vessels*) door één scheepsklasse van naar verwachting zes schepen;
– Maritieme munitieprojecten zoals de modernisering van de Mk 48 zware torpedo voor de onderzeeboten;
– Daarnaast wordt in samenwerking met Noorwegen een start gemaakt met het *Continuous Improvement Program* voor de Multi Missie Radar van Thales Nederland;
– Voor het luchtdomein start Defensie een nieuw project om de zelfbeschermingscapaciteit van helikopters en transportvliegtuigen te verbeteren;
– Ook start Defensie in 2024 met de modernisering van de *command & control* (AirC2) systemen van de luchtgevechtsleiding. Alle locaties krijgen moderne apparatuur zodat het geheel betrouwbaar, effectief, beheersbaar en toekomstbestendig is.

Defensie verwacht in 2024 ook voor diverse projecten contracten te sluiten met leveranciers. Defensie informeert met een D-brief van een investeringsprogramma de Tweede Kamer over de keuze voor product en de leverancier. Na parlementaire behandeling zal Defensie de overeenkomst met de leverancier bekrachtigen. Voorbeelden van projecten waarvoor naar verwachting in 2024 contracten worden gesloten zijn:
– De vervanging van de Walrusklasse-onderzeeboten;
– Vervanging Medium Range Air Defence (MRAD) en Short Range Air Defence (SHORAD) voor de landgebonden luchtverdediging op de korte en middellange afstand;
– Vervanging Close-in Weapon System (CWIS) ter vervanging van de Goalkeepers op de marineschepen;
– *Future Littoral All-Terrain Mobility Band Vagn* (FLATM BV) ter vervanging van de sneeuwvoertuigen van het Korps Mariniers;
– Het contract voor de Embraer C-390M transportvliegtuigen als onderdeel van het project Vervanging tactisch luchttransport capaciteit;
– Vervanging *Medium Utility* helikopter (SOF Air RW) voor helikopters ten behoeve van de speciale eenheden.

In 2024 wordt ook volop verder gewerkt aan de talrijke projecten die nu reeds deel uit maken van het investeringsprogramma. Concrete leveringen zijn in 2024 te verwachten van projecten die al langer lopen. Voorbeelden hiervan zijn:
– Voortzetting levering van DOKS interim gevechtskleding en gevechtsuitrusting;
– Levering van vervangende individuele CBRN-beschermende pakken en maskers;
– Voortzetting levering van de containers en de Manticore 12kN voertuigen uit het programma Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW);
– Levering van SPIKE LR-2 raketten voor de gemodificeerde CV90 voertuigen en de Medium Range Anti-Tank (MRAT) capaciteit van de Landmacht en het Korps Mariniers;
– Levering van Multi Missie Radars van Thales-NL aan Nederland en Noorwegen als onderdeel van het project 'C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit';
– Levering Containerwagons;
– Levering van eerste gemodificeerde Infanterie CV90 gevechtsvoertuigen die hun Midlife Updates (MLU) hebben ondergaan;
– Oplevering van het Combat Support Ship;
– Levering zes F-35 toestellen.

Defensie-industrie
Een vitale Nederlandse defensie- en veiligheidsindustrie is van belang om te zorgen dat Nederland in staat is haar veiligheid te beschermen en om Defensie als gedegen partner te kunnen ondersteunen in de uitvoering van haar taken. Defensie werkt samen met het ministerie van EZK, belangenorganisaties en de defensie-industrie aan de uitvoering van de Defensie Industrie Strategie (DIS) in de nieuwe geopolitieke context. Met het oog op strategische autonomie is het van belang de Nederlandse defensie- en veiligheid gerelateerde technologische industriële basis (NLDTIB) te versterken, beschermen en internationaal te positioneren.

Interoperabiliteit[1] is voor Defensie van essentieel belang om internationaal en Europees samen te werken. Om de interoperabiliteit en uitwisselbaarheid te vergroten, streeft Defensie naar minder nationale specifieke eisen en meer standaardisatie binnen de NAVO en EU. Defensie werkt hiervoor onder mee samen met andere landen binnen gebruikersgroepen voor verschillende wapensystemen, zoals het MRTT tank- en transportvliegtuig (met Duitsland, België, Luxenburg, Noorwegen en Tsjechië) en de NASAMS luchtverdedigingssystemen (met Noorwegen, Finland, Litouwen, Spanje en Hongarije). De gezamenlijke verwerving van nieuwe mijnenbestrijdingsvaartuigen en fregatten samen met België is een ander voorbeeld van het streven naar meer interoperabiliteit en Europese samenwerking.

Om ongewenste investeringen, fusies en overnames van de Nederlandse hoogwaardige technologische defensiesector te mitigeren, werken Defensie en EZK aan een wetsvoorstel voor een sectorale investeringstoets voor de defensie-industrie. Dit wetsvoorstel voorziet ook in het op verzoek afgeven van een veiligheidsverklaring zodat Nederlandse bedrijven veiligheid in internationale defensietoeleveringsketens borgen. Daarnaast vragen gezamenlijke binationale of multinationale materieelprojecten afstemming tussen respectievelijke nationale parlementaire processen. Daardoor kan het nodig zijn om de Kamer vertrouwelijk te informeren. Het uitgangspunt blijft om zo veel mogelijk openbaar te delen.

Uitvoeringsagenda Innovatie en Onderzoek
Ook middels de Uitvoeringsagenda Innovatie en onderzoek (Kamerstukken II, 2022/23, 31125, nr. 122) verdiept Defensie de samenwerking met kennisinstituten, universiteiten en het bedrijfsleven. Zij zijn onmisbaar voor het bereiken van de kennis- en innovatiedoelen van Defensie. Met de extra investeringen in Research & Technology versterken we ook instrumenten van de DIS. Zo komt er voor bedrijven meer geld beschikbaar voor technologieontwikkelingsprojecten, en meer door TNO, NLR en Marin opgebouwde kennis. Ook de investeringen in de militaire innovatiecentra dragen bij aan de versterking van de NLDTIB. Om innovatie te bevorderen, creëert en versterkt Defensie met kennisinstituten en universiteiten zogeheten ecosystemen, zoals Brainport, Nederland Radarland en Brightlands. De samenwerking met de innovatiepartners van Defensie krijgt hierdoor een stevige grondslag en continuïteit. In het bijzonder het MKB en startups zijn hierbij gebaat, vanwege het kort-cyclisch karakter van *concept development & experimentation.*

Met defensieonderzoek bij TNO, NLR en MARIN leggen we het fundament voor de ontwikkeling van cruciale militaire capaciteiten in Nederland. Zo wil Defensie dat Nederland toonaangevend blijft op het gebied van sensor-, radar- en sonartechnologie. Er zijn ook gebieden waar we toonaangevend willen worden. Defensie versterkt bijvoorbeeld haar kennis ten aanzien van ruimtetechnologie, nieuwe materialen en autonome systemen. En Defensie ontwikkelt met partners in een ecosysteem een grondstation dat meerdere typen drones kan aansturen, waardoor de footprint in het operatiegebied wordt geminimaliseerd. Vanuit het Defensiematerieelbegrotingsfonds zal ook worden bijgedragen aan de ontwikkeling van kansrijke technologieën, met focus op de bij de ecosystemen genoemde gebieden. Via het project *Combat Unmanned Ground System* (CUGS) doet Defensie tegelijkertijd verdere kennis en ervaring op bij onbemande grondgebonden

[1] Interoperabiliteit is het vermogen van verschillende militaire systemen, organisaties of landen om effectief en naadloos met elkaar samen te werken.

(gevechts)systemen. Hiervoor is een geïntegreerde IT-component randvoorwaardelijk. Dit is een groeiende tendens: in vrijwel elk materieelproject is inmiddels een sterk IT-aspect verweven.

Met deze ecosystemen kan de tijd tussen 'een briljant idee' en 'een geweldig product voor Defensie' zo kort mogelijk zijn, en kan Defensie onze mensen voorzien van het materieel dat het verschil maakt. Het werken in dit soort vernieuwende ecosystemen vraagt om een andere *mindset* en werkwijze. De ontwikkel- en verwervingsprocessen zijn vluchtiger, bedrijfsmatig risicovoller en worden nog meer gekenmerkt door continue (door)ontwikkeling.

Ook de innovatiecentra gaan bijdragen aan de versterking van kansrijke ecosystemen. Dat gebeurt vanuit hun focus op kort-cyclische innovaties, met aandacht voor verschillende innovatiegebieden, waaronder het werken naar een informatie-gestuurde organisatie, de reductie van de *footprint* van Defensie, kansrijke technologieën en maatschappelijke ontwikkelingen.

Europese samenwerking
De oorlog in Oekraïne onderstreept naast een sterke nationale defensie-industrie, ook het belang van Europese strategische autonomie. In lijn met de motie-Dassen c.s. (Kamerstukken II, 2022/23, 36 124, nr. 20 van 22 december 2022) zet Defensie in op gezamenlijke aanschaf van defensiematerieel met Europese partners waar mogelijk. Ook zal Defensie de noodzaak tot opschalen van de Europese productiecapaciteit voor militair materieel op de internationale agenda blijven plaatsen en hiervoor steun bij Europese partners zoeken. Om gezamenlijke aanschaf in EU-verband te bevorderen, is voorgesteld om voor de periode t/m 2024 via het EDIRPA-instrument[2] € 500 miljoen beschikbaar te stellen voor de EU-begroting[3]. Er zijn nog geen middelen uitgekeerd omdat nog onderhandeld wordt over de uitwerking van het instrument. De verwachting is dat de verordening in de zomer van 2023 wordt aangenomen, waarna het werkprogramma zal worden vastgesteld.

De EU-lidstaten voelen een grote urgentie om gezamenlijk munitie te blijven leveren aan Oekraïne en tegelijkertijd hun eigen munitievoorraad op peil te brengen. Dit doen ze ook om de eigen veiligheid te waarborgen. Op 20 maart 2023 is een politiek akkoord gesloten om de levering van in het bijzonder artilleriemunitie aan Oekraïne te vergroten en te versnellen en om de productiecapaciteit van de Europese defensie-industrie op te schalen. Nederland wil, in lijn met de motie-Dassen c.s (Kamerstukken II, 2022/23, 36 124, nr. 19 van 22 december 2022), deelnemen aan de gezamenlijke aanschaf van 155mm munitie via het Europees Defensieagentschap (EDA). Hiervoor wordt een vergoeding beschikbaar gesteld uit het Europees Vredesfonds (EPF). In dit kader publiceerde de Europese Commissie het voorstel ter ondersteuning van munitieproductie[4], waarmee o.a. budget beschikbaar wordt gesteld voor het verbeteren, moderniseren of opzetten van nieuwe productiecapaciteit.

Het belang van interoperabiliteit en standaardisatie neemt toe. Nederland blijft zich inzetten voor betere interoperabiliteit en meer standaardisatie binnen de EU en de NAVO, als essentiële basis voor effectieve

[2] Verordening ter versterking van de Europese defensie-industrie door middel van gemeenschappelijke aanbestedingen.
[3] Zie ook het BNC-fiche Gezamenlijke mededeling lacunes defensie-investeringen (Kamerstuk, 22 122, nr. 3449); en het BNC-fiche Verordening versterking Europese defensie-industrie door gemeenschappelijke aanbestedingen (Kamerstuk 22 122, nr. 3487).
[4] Zie ook het BNC-fiche Verordening ondersteuning munitieproductie (Kamerstuk 22 112, nr. 3720)

samenwerking met als doel het militair vermogen te vergroten. Defensie investeert bijvoorbeeld samen met België in nieuwe Anti-Submarine Warfare fregatten waarbij de configuratie van de schepen gelijk is én blijft om zo interoperabiliteit en uitwisselbaarheid te garanderen. Dit maakt het mogelijk om de schepen gezamenlijk te laten opereren en te onderhouden, maar ook om gezamenlijk opleidingen te organiseren en doctrines en tactieken te ontwikkelen. De sensor-, wapen- en commandosystemen aan boord van de schepen voldoen aan de STANAG-eisen, waarmee de interoperabiliteit met NAVO-partners wordt verzekerd.

Defensie volgt deze manier van werken ook bij andere projecten zoals de Air Assault voertuigen voor de Luchtmobiele Brigade, die samen met Duitsland worden verworven, de identieke multi-missie radars voor Nederland, Noorwegen en Denemarken en de *Multi-Role Tanker Transport* (MRTT)-vliegtuigen, die samen met diverse Europese NAVO-partners zijn aangeschaft. Daarnaast intensiveert Defensie de samenwerking binnen gebruikersgroepen zoals voor de Boxer, de Chinook en de CV90.

Duurzaamheid en klimaatverandering
Defensie moet onder alle omstandigheden kunnen opereren en bereidt zich daarom voor op de veranderende dreigingen als gevolg van klimaatverandering. Ook wil Defensie bijdragen aan de klimaatdoelen en zo haar maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Conform de Uitvoeringsagenda Duurzaamheid Defensie (Kamerstukken II, 2022/23, 36 124, nr. 25 van 31 januari 2023), investeert Defensie op verschillende manieren in duurzaamheid. Op materieelgebied betreft dit onder andere de volgende projecten en maatregelen:

- Bij het project 'Vervanging hulpvaartuigen' gaat Defensie de nieuwe vaartuigen voorzien van klimaatneutrale technologie voor de voortstuwing en energieopwekking. De hulpvaartuigen zijn niet bedoeld voor operaties in omstandigheden met een hoge dreiging. Defensie kiest daarbij voor scheepsmotoren die in principe op methanol kunnen draaien, maar als de beschikbaarheid van methanol tekortschiet ook op diesel kunnen draaien.
- Defensie streeft naar het bijmengen van 30% biobrandstof per brandstofsoort in 2030. Dit is begonnen in 2022 en het bijmengen wordt gefaseerd ingevoerd. Van de brandstof die Defensie in eigen beheer uitgeeft, wordt in 2024 30% biobrandstof aan de wegdiesel bijgemengd en 10% biobrandstof aan de scheepsdiesel.
- Binnen de reguliere bedrijfsvoering neemt Defensie standaard de mogelijkheden voor duurzaamheid op. Zo is bijvoorbeeld binnen het voorzien-in proces specifieke aandacht voor duurzaamheid, automatiseert Defensie energiemonitoring, en ontwikkelt Defensie een dashboard duurzaamheid waarmee Defensie de voortgang op gebied van duurzaamheid (kpi's) bijhoudt.
- Op het gebied van klimaatveiligheid gaat Defensie nog intensiever samenwerken met internationale partners binnen de NAVO en met de EDA. Dit gebeurt bijvoorbeeld door bij te dragen aan het *Centre of Excellence Climate and Security* (i.o.) van de NAVO of door actief te zijn in verschillende werkgroepen van de EDA.
- Voor niet-militaire producten sluit Defensie waar mogelijk aan bij het Rijksbeleid.

Vastgoed
Defensie groeit door de veranderde situatie in Europa en in de wereld. De gewijzigde geopolitieke situatie zorgt voor een urgente en structurele behoefte aan meer militairen, meer materieel en meer activiteiten. Dit

betekent dat er in het Koninkrijk meer ruimte nodig is voor de krijgsmacht voor onder meer vastgoed voor Defensie, maar ook voor oefenen en trainen van de eenheden. Echter heeft de nationale problematiek op het gebied van stikstof, woningbouw en andere omgevingsfactoren ook invloed op de activiteiten van Defensie en de ruimte die daarvoor nodig is.

Zoals beschreven in het Strategisch Vastgoedplan 2022 (SVP 2022, Kamerstukken II, 2022/23, 36 124 nr. 12) transformeert Defensie haar vastgoed door het te concentreren, te verduurzamen en te vernieuwen (CVV). Hierbij streeft Defensie naar vastgoed dat de operationele gereedstelling van de krijgsmacht beter ondersteunt, de werving en het behoud van personeel bevordert, en duurzaam en betaalbaar is.

Door te concentreren op nieuwe en gerevitaliseerde kazernes, die bovendien duurzaam zijn, kan Defensie diverse huidige locaties aanbieden als perspectieflocatie voor een andere bestemming. Hiermee verlaagt Defensie de jaarlijkse exploitatie- en onderhoudskosten van haar vastgoed.

Tegelijkertijd investeert Defensie fors in haar vastgoed. Dit geldt voor vastgoed in zowel Nederland als in het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden. De kazernes worden hiermee voorbereid op de toekomst. Voorgenoemde reductie en groei in vastgoed moeten in samenhang worden gezien. Zo concentreert, verduurzaamt en vernieuwt Defensie de bestaande portefeuille en wordt deze waar nodig uitgebreid met het oog op de groei van de organisatie. Dat geldt als eerste voor de volgende projecten:
- De concentratie van de Luchtmobiele Brigade in (de regio) Schaarsbergen;
- De oplossing voor de ruimtevraag van het Korps Commandotroepen in de regio Rucphen/Roosendaal;
- De concentratie van de eenheden die nu in Assen en Havelte zitten;
- De concentratie van meerdere ondersteunende eenheden op een nieuwe kazerne in het midden van het land. Met het opstellen van een milieueffectrapportage toetst Defensie de voorlopige voorkeurslocatie;
- De concentratie van logistieke en operationele eenheden in de omgeving van Soesterberg;
- De concentratie van eenheden op de Nieuwe Haven in Den Helder.

Conform het Defensie Materieelproces (DMP) ontvangt de Tweede Kamer naar verwachting in 2024 brieven over de behoeftestelling (A-brieven) over de hierboven genoemde projecten in Schaarsbergen, Rucphen/Roosendaal, Assen/Havelte en Soesterberg. Uw Kamer wordt over de uitvoering van het SVP 2022 alsmede over de stand van zaken van bovengenoemde zes concrete projecten verder geïnformeerd via de Stand van Defensie 2024 die rondom Prinsjesdag wordt verstuurd.

Defensie moet per project een zorgvuldig (ruimtelijk) proces doorlopen. Met het oog op de zorgvuldigheid dient overleg met de regio een stevige plek te krijgen in het proces.

Aanvullend zal het Landelijk Tactisch Commando (LTC) van de Koninklijke Marechaussee op Camp New Amsterdam (CNA) in 2024 worden opgeleverd. De schietfaciliteiten voor speciale eenheden in Soesterberg worden eveneens in 2024 opgeleverd.

IT
Defensie ziet de vraag naar inzet, vernieuwing en ambities op IT-gebied steeds verder toenemen. Door te investeren in IT, data science, artificial intelligence en cyber security werkt Defensie aan de digitale transformatie. De focus ligt op de continuïteit van de bestaande infrastructuur en de realisatie en implementatie van vernieuwende IT die een technologisch hoogwaardige krijgsmacht ondersteunt. De programma's GrIT, Roger, Vernieuwing HR IT en Defensie Open op Orde (DOO) verzorgen in dat kader moderne en betrouwbare bedrijfsvoeringssystemen. Ondanks de uitdaging van schaarste aan IT-personeel worden in 2024 belangrijke stappen gezet in de implementatie. Roger heeft in 2023 de technische conversie volledig afgerond en zal zich in 2024 richten op de implementatie van de nieuwe functionaliteiten van de SAP-software. Daarvoor ontwikkelt Defensie trainingen en opleidingen zodat medewerkers leren werken met het nieuwe systeem. Defensie is in het programma Vernieuwing HR IT gestart met het onderzoek naar de modernisering van de personeels- en salarissystemen en zal de uitkomsten hiervan verder opvolgen in 2024. Daarnaast werkt Defensie doorlopend aan de realisatie van blokken van GrIT. Hierover wordt de Kamer separaat geïnformeerd middels voortgangsrapportages in het kader van de Regeling Grote Projecten.

Daarnaast versterkt het programma DOO in de periode 2021 tot en met 2026 zowel de informatiehuishouding als de transparantie van Defensie. Beide zijn noodzakelijk voor de implementatie van IGO en het bereiken van een gezaghebbende informatiepositie. DOO rolt onder meer het nieuwe documentmanagementsysteem DefDoc uit en zet een dienst op voor het ontsluiten van missie-informatie met slimme zoeksoftware.

Overprogrammering
Als gevolg van interne en/of externe factoren kunnen investeringsprojecten vertragen ten opzichte van de raming. De huidige krapte op de defensiemarkt is daar een voorbeeld van. Zo leidt deze krapte mogelijk tot extra vertragingen. Defensie hanteert overprogrammering om het toegewezen budget in het DMF tijdig te realiseren. Bij overprogrammering worden in de eerste jaren meer plannen toegestaan dan past binnen het budgettaire kader van deze jaren. Over de gehele planperiode moet de planning wel aansluiten op het totaal beschikbare budget. Het investeringsprogramma beslaat een planperiode van 15 jaar. De overprogrammering in de eerdere jaren wordt daarom gecompenseerd door een gelijke onderprogrammering in latere jaren zodat de totale planning past binnen het budgettaire kader in de planperiode. De overprogrammering mag maximaal 30% zijn in de begrotingsperiode. De overprogrammering wordt vastgesteld op basis van het toegewezen budget in het DMF. De overprogrammering is opgenomen in de budgettaire tabellen bij de afzonderlijke artikelen. Per artikel wordt de meerjarige ontwikkeling van de overprogrammering toegelicht.

2.1 Belangrijkste beleidsmatige mutaties

Tabel 1 Belangrijkste beleidsmatige uitgavenmutaties t.o.v. vorig jaar (bedragen x € 1 miljoen)

	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Standen ontwerpbegroting 2023	**6.678,8**	**9.284,7**	**9.295,7**	**9.373,6**	**9.066,8**	**8.653,8**
Belangrijkste mutaties						
Mutaties 1e suppletoire begroting 2023	**– 446,3**	**1.374,5**	**1.308,9**	**1.135,6**	**1.217,0**	**1.249,2**
Prijsbijstelling DMF	400,3	619,8	628,4	557,3	539,9	516,6
Eindejaarsmarge DMF	645,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kasschuif instandhouding	– 100,3	50,1	50,1	0,0	0,0	0,0
Kasschuif vastgoed	– 270,0	– 1.360,0	– 1.420,0	325,0	320,0	375,0
Kasschuif investeringen	– 1.300,0	750,0	550,0	0,0	0,0	0,0
Overheveling AP vastgoed	110,0	1.290,0	1.395,0	165,0	165,0	165,0
Valuta	84,5	98,5	182,6	165,1	115,8	112,3
Interdepartementale budgetoverhevelingen	– 1,0	0,4	0,7	0,7	0,7	0,7
Overige mutaties	– 15,6	– 74,4	– 77,9	– 77,5	75,6	79,5
Mutaties 1e incidentele suppletoire begroting	**49,8**	**7,4**	**275,3**	**278,0**	**– 81,7**	**139,2**
Overheveling kennisopbouw	– 16,0	– 18,2	– 19,1	– 19,1	– 19,1	– 19,1
Overheveling Oekraine	25,8	52,4	338,3	353,8	21,2	239,0
Fasering cyber readiness	– 12,0	– 25,0	– 32,8	– 39,3	– 66,4	– 69,6
Fasering kwaliteitsimpuls stafcapaciteit	– 6,75	– 14	– 18,9	– 25	– 25	– 25
Compensatie prijsstijgingen	55,2	15,5	15,6	16,0	16,2	16,2
Interdepartementale budgetoverhevelingen	1,4	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7
Overige mutaties	2,2	– 3,8	– 8,4	– 9,1	– 9,4	– 3,1
Mutaties begroting 2024	**0,0**	**57,1**	**66,0**	**65,0**	**59,3**	**112,8**
Persoonsbeveiliging binnenland	0,0	23,8	12,3	13,9	13,9	13,9
Versterken inlichtingen en veiligheidscapaciteit MIVD	0,0	38,0	36,5	35,4	42,5	42,4
Oekraïne pakket 2	0,0	0,0	19,2	11,4	0,0	52,2
Overige mutaties	0,0	– 4,7	– 2,0	4,3	3,0	4,3
Standen ontwerpbegroting 2024	**6.282,3**	**10.723,7**	**10.945,9**	**10.852,3**	**10.261,4**	**10.154,9**

Toelichting

Mutaties eerste suppletoire begroting

Met de 1e suppletoire begroting zijn onder andere de prijsbijstelling en de doorwerking van de eindejaarsmarge 2022 toegevoegd aan het DMF. Ook zijn middelen voor vastgoed vanuit de Aanvullende Post van het ministerie van Financiën toegevoegd. Na overheveling naar het DMF zijn deze middelen met een kasschuif in het juiste kasritme gezet. Daarnaast is het budget voor 2024 naar boven bijgesteld vanwege de kasschuiven waarmee de budgetten voor instandhouding en investeringen in het juiste kasritme zijn gebracht.

Mutaties eerste incidentele suppletoire begroting

Met de 1e incidentele suppletoire begroting zijn onder andere middelen voor de steun aan Oekraïne van de Defensiebegroting naar het DMF overgeheveld. Daarnaast zijn middelen voor kennisopbouw overgeheveld naar de Defensiebegroting (X).

Persoonsbeveiliging binnenland
Het stelsel bewaken en beveiligen is een belangrijk instrument in het beschermen van de democratische rechtstaat en cruciaal in de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit. Defensie draagt bij aan het aantal te bewaken en te beveiligen personen door de oprichting van een eenheid Persoonsbeveiliging Binnenland. Voor de daarvoor benodigde investeringen wordt in 2024 € 23,8 miljoen aan de begroting toegevoegd.

Versterken inlichtingen en veiligheidscapaciteit MIVD
Voor het versterken van de inlichtingen en veiligheidscapaciteit MIVD zijn middelen van de Defensiebegroting (X) naar het DMF overgeheveld.

Oekraine pakket 2
Dit betreft de overheveling van budget van de Defensiebegroting (X) naar het DMF voor de vervanging van materieel uit eigen voorraad dat is geleverd aan Oekraïne.

3. ARTIKELEN

3.1 Artikel 1: Defensiebreed materieel

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het verwerven en instandhouden van het defensiebreed materieel. Materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtoptreden wordt begroot binnen het artikel Defensiebreed materieel.

Voorbeelden hiervan op het gebied van instandhouding zijn het Kleding- en Persoonsgebonden Uitrustingsbedrijf (KPU) en Munitie bij het Defensie Munitiebedrijf (DMunB). Voorbeelden op gebied van verwerving zijn projecten als Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS) en het Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS).

Verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. Daarnaast vallen de defensiebrede materieel ontvangsten, over- en onderprogrammering, onzekerheidsreservering en uitgaven aan kennis en innovatie onder dit artikel.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**1.208.183**	**1.082.767**	**1.477.899**	**2.091.311**	**2.044.075**	**2.578.120**	**1.800.129**
Uitgaven	**868.388**	**1.136.253**	**1.889.353**	**2.187.208**	**2.178.615**	**1.680.074**	**1.649.992**
juridisch verplicht			*52,5%*				
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd			*47,5%*				
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Verwerving							
Opdrachten	**445.072**	**953.837**	**1.101.158**	**1.945.296**	**1.672.208**	**1.392.496**	**1.183.372**
Verwerving: voorbereidingsfase	0	11.090	226.844	806.295	967.906	755.863	628.570
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	0	0	0
Verwerving: realisatie	445.072	942.747	874.314	1.139.001	704.302	636.633	554.802
Instandhouding							
Opdrachten	**268.563**	**451.445**	**517.237**	**481.036**	**459.235**	**409.052**	**399.630**
Instandhouding Materieel	268.563	451.445	517.237	481.036	459.235	409.052	399.630
Kennis en Innovatie							
Bekostiging	**33.994**	**78.609**	**152.123**	**184.395**	**217.393**	**210.392**	**237.204**
Bijdrage grote onderzoeksfaciliteiten	3.700	28.552	94.687	126.959	141.967	155.921	177.491
Technologieontwikkeling	27.964	38.277	46.508	46.508	46.508	46.508	51.750
Kennisgebruik	1.159	4.844	3.744	3.744	3.848	3.848	3.848
Kort Cyclische Innovatie	1.171	6.936	7.184	7.184	25.070	4.115	4.115
Reserve Valutaschommelingen							
Storting/onttrekking begrotingsreserve	**120.759**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Storting/onttrekking begrotingsreserve	120.759	0	0	0	0	0	0
Over-/ onderprogrammering							
Fonds	**0**	**– 347.638**	**118.835**	**– 423.519**	**– 170.221**	**– 331.866**	**– 170.214**
Fonds	0	– 347.638	118.835	– 423.519	– 170.221	– 331.866	– 170.214
Ontvangsten	**71.178**	**86.381**	**73.827**	**15.310**	**89.856**	**89.918**	**101.918**

Artikel 1 Defensiebreed materieel (bedragen x € 1.000)

	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	**1.314.970**	**1.305.203**	**1.078.403**	**1.008.901**	**1.074.605**	**1.153.959**	**1.482.113**	**1.340.301**	**2.166.575**	**1.723.910**
Uitgaven	**1.492.688**	**1.329.111**	**1.134.887**	**1.073.184**	**1.157.673**	**1.322.275**	**1.723.358**	**1.991.399**	**2.254.833**	**1.652.688**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Verwerving										
Opdrachten	**901.297**	**647.039**	**397.629**	**328.671**	**394.398**	**472.371**	**664.904**	**654.414**	**1.482.882**	**1.039.044**
Verwerving: voorbereidingsfase	559.496	433.162	192.100	93.763	137.501	260.146	393.320	317.754	881.241	434.970
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Verwerving: realisatie	341.801	213.877	205.529	234.908	256.897	212.225	271.584	336.660	601.641	604.074
Instandhouding										
Opdrachten	**425.840**	**423.802**	**423.574**	**424.415**	**424.392**	**424.373**	**424.272**	**428.672**	**426.478**	**423.253**
Instandhouding Materieel	425.840	423.802	423.574	424.415	424.392	424.373	424.272	428.672	426.478	423.253
Kennis en Innovatie										
Bekostiging	**246.114**	**254.501**	**257.647**	**259.218**	**259.218**	**259.218**	**259.218**	**259.218**	**259.218**	**262.183**
Bijdrage grote onderzoeksfaciliteiten	181.160	184.305	187.450	189.022	189.022	189.022	189.022	189.022	189.022	192.954
Technologieontwikkeling	56.991	62.233	62.234	62.233	62.233	62.233	62.233	62.233	62.233	61.266
Kennisgebruik	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848
Kort Cyclische Innovatie	4.115	4.115	4.115	4.115	4.115	4.115	4.115	4.115	4.115	4.115
Reserve Valutaschommelingen										
Storting/onttrekking begrotingsreserve	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Storting/onttrekking begrotingsreserve	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Over-/ onderprogrammering										
Fonds	**– 80.563**	**3.769**	**56.037**	**60.880**	**79.665**	**166.313**	**374.964**	**649.095**	**86.255**	**– 71.792**
Fonds	– 80.563	3.769	56.037	60.880	79.665	166.313	374.964	649.095	86.255	– 71.792
Ontvangsten	**89.538**	**85.698**	**85.698**	**85.698**	**85.698**	**85.698**	**85.698**	**85.698**	**85.698**	**85.698**

Toelichting op de instrumenten

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasbetalingen. Voor 2024 gaat het naar verwachting om 52,5% van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 47,5% van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor noodzakelijk geachte investeringen en onderhoudsprogramma's, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

De geraamde verplichtingen op artikel 1 betreffen zowel verplichtingen voor de verwerving als voor de instandhouding van defensiebreed materieel. De raming van de verplichtingen is (deels) gebaseerd op het geplande moment dat voor een verwervingsproject een contract getekend wordt. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend, als eindfase van de verwerving, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan op dit moment is voorzien.

Verwerving Defensiebreed materieel

Met de Defensienota 2022 heeft Defensie fors geïnvesteerd in de nieuwe werkelijkheid, om te beschermen wat ons dierbaar is, maar ook om onze internationale afspraken na te kunnen komen. De behoefte aan wiel- en bergingsvoertuigen neemt toe, voorraden aan munitie worden significant verhoogd en zijn langdurige projecten die de komende tijd terug te zien zijn.

De geraamde uitgaven betreffen de verwerving van materieel dat door alle operationele commando's wordt ingezet en dat dus niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtoptreden. Nieuw aan te kopen materieel (door middel van het verwervingsproject) leidt mogelijk tot hogere of lagere instandhoudingsuitgaven; hiermee wordt rekening gehouden in de raming van de investering. Op het moment dat het nieuw verworven materieel aan het betreffende defensieonderdeel wordt overgedragen, worden ook de hogere of lagere instandhoudingsuitgaven verrekend.

Verwerving defensiebreed materieel - voorbereidingsfase

In de onderstaande tabel wordt de planning weergegeven van de Defensiebrede materieelprojecten die zich op dit moment in de voorbereidingsfase bevinden. Voor projecten in voorbereidingsfase wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Ook de planning van de A-brieven van DMP-plichtige projecten is - indien van toepassing - in de tabel opgenomen. Inhoudelijke uitleg van deze projecten wordt gedeeld middels het DPO.

Tabel 2 Projecten in voorbereidingsfase (in miljoenen euro)

Projecten in voorbereiding	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Vervanging Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	250-1.000						A-brief
Defensiebrede vervanging Klein Kaliber Wapens (deel vervanging Colt)	100-250			A-brief			
C-IED Blok 4	100-250		A-brief				

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 is het project C-IED Blok 4 nieuw in de voorbereidingsfase. De A-brief voor het project Defensiebrede vervanging Klein Kaliber Wapens (deel Colt) is verschoven van 2023 naar 2025. Van het project Vervanging Amarok is de omvang gewijzigd, waardoor het niet meer in de ontwerpbegroting voor 2024 is opgenomen.

Verwerving defensiebreed materieel - onderzoeksfase

In onderstaande tabel wordt het projectbudget en de planning van Kamerbrieven weergegeven van de defensiebrede verwervingsprojecten die zich in de onderzoeksfase bevinden. In deze fase wordt onderzocht hoe invulling gegeven kan worden aan de behoefte.

Tabel 3 Projecten in onderzoeksfase (in miljoenen euro)

Projecten in onderzoek	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Geen projecten in de onderzoeksfase.							

Er zijn geen wijzigingen ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 in de onderzoeksfase.

Verwerving defensiebreed materieel - realisatiefase

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de defensiebrede projecten die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is (tenzij commercieel vertrouwelijk).

Tabel 4 Projecten in realisatiefase (in miljoenen euro)

Projecten in realisatie	Project-budget	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)	106,2	40,6	18,5	5,2	3,2	3,2	35,5
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS)	425,5	92,5	43,6	64,3	86,6	25,8	112,8
Joint Fires	110,0	57,9	17,2	17,7	1,3	1,3	14,5
Operationele infrastructuur voor de snel inzetbare eenheden van de krijgsmacht	151,8	0,4	63,4	65,1	1,7	1,7	19,4
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)	1.000-2.500	Commercieel vertrouwelijk					
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Programma BKI Munitie (aanvulling inzetvoorraad eerste hoofdtaak)	>2.500	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB)	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					

Er zijn wijzigingen ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 opgetreden bij de volgende projecten:

– Het project Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS) kende technische, financiële en organisatorische knelpunten die in 2023 zijn aangepakt middels een traject met externe begeleiding. Het project is herijkt en loopt nu door tot en met 2029.

– Voor het projectbudget Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW) is de scope van het project (aantallen) aangepast, hiermee is het budget opgehoogd.
– Bij het Project Vervanging Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB) is als gevolg van de Defensienota 2022 de behoefte toegenomen aan vrachtwagens, zoals ook te lezen is in het DPO. Daarom is het budget verhoogd en loopt het project langer door.
– De projecten C-IED, Joint Fires en Operationele infrastructuur voor de snel inzetbare eenheden van de krijgsmacht zijn nieuw ten opzichte van de begroting 2023.

Verdere details over deze projecten zijn te lezen in het DPO.

Instandhouding defensiebreed materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van defensiebreed materieel betreffen voornamelijk de instandhoudingsuitgaven van het Kleding- en Persoonsgebonden Uitrustingbedrijf (KPU-bedrijf) en het Defensie Munitiebedrijf (DMunB). Ook worden hier de uitgaven voor de normstellende taak van het COMMIT voor de wapensystemen verantwoord. In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door het operationeel Commando (Opco) in gebruik genomen, al dan niet gefaseerd. Het Opco is integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van het materieel. COMMIT Wapensystemen vervult de rol van normsteller voor het materieel dat is overgedragen aan het Opco. Deze normstellende rol omvat de volgende gebieden: veiligheid, technische beschikbaarheid, bewaking levensduurkosten ('betaalbaarheid') en waardebehoud. COMMIT vervult deze taak voor maritiem-, land- en luchtmaterieel.

Kennis en Innovatie

Bijdrage grote onderzoeksfaciliteiten
Defensie draagt met deze middelen specifiek bij aan de instandhouding van grote onderzoeksfaciliteiten bij TNO, NLR en MARIN.

Technologieontwikkeling
Defensie investeert langs de lijnen van de Uitvoeringsagenda innovatie en onderzoek vanaf 2023 extra in onderzoek en technologieontwikkeling (Research& Technology, R&T) en kort-cyclisch innoveren. Daarin neemt versterking van de samenwerking met onze kennis- en innovatiepartners een centrale plaats in. Defensie investeert samen met het Nederlandse bedrijfsleven in technologieontwikkeling voor toekomstige capaciteiten en in het kader van de versterking van de Nederlandse Defensie Technologische en Industriële Basis. Daarbij willen we vanaf 2024 een sterker accent leggen op kansrijke technologieën en ecosystemen. Technologieprojecten worden, indien van toepassing, interdepartementaal (topsectorenbeleid) en internationaal (met de NAVO en het European Defence Agency (EDA)) afgestemd en ingebed.

CODEMO
De CODEMO-regeling (Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling) is een instrument dat bedoeld is voor innovatieve defensie-specifieke productontwikkeling door met name het nationale MKB. Projectvoorstellen kunnen worden ingediend door Nederlandse bedrijven. Defensie neemt, van goedgekeurde projectvoorstellen, maximaal 50 procent van de ontwikkelingskosten voor haar rekening. Eventuele opbrengsten voor Defensie, in

de vorm van royalty's over de verkoop van de ontwikkelde producten, vloeien terug naar de CODEMO-regeling. Ook zijn vanuit de oude CODEMA-regeling, de voorloper van de CODEMO-regeling, royalty's toegevoegd aan het budget van € 10 miljoen waar in 2011 mee is gestart, resulterend in een totaalbudget van € 13,3 miljoen. In totaal is sinds de start van de regeling voor een bedrag van € 11,8 miljoen aan projectvoorstellen goedgekeurd en resteert een budget van € 1,5 miljoen.

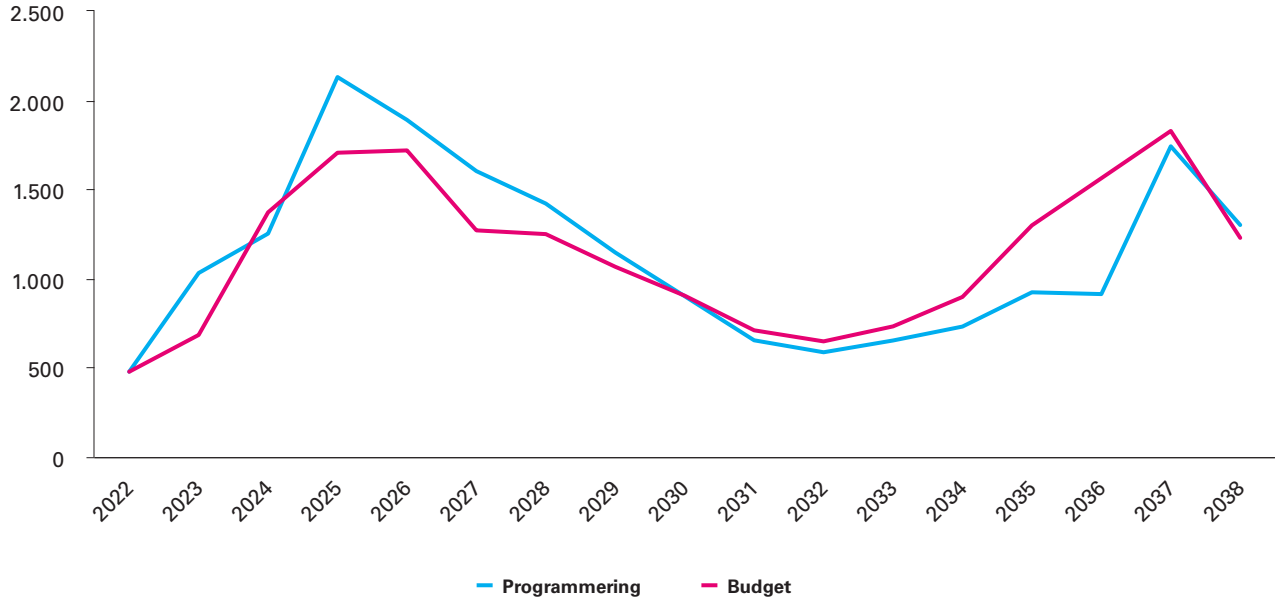
CODEMO (t/m 1 april 2023)	
Ingediende voorstellen	94
Gehonoreerde voorstellen	29
Afgewezen voorstellen	65
Afgeronde voorstellen	23

Kennisgebruik
De toepassing van (met centrale middelen) opgebouwde kennis wordt primair gefinancierd uit de decentrale budgetten van de defensieonderdelen. Op centraal niveau is een beperkt budget beschikbaar voor acute, onvoorziene kennisondersteuning.

Kort-cyclische innovatie
Onder kortcyclische innovatie vallen uitgaven die worden gedaan in het kader van centraal gestuurde innovatie en het faciliteren van decentrale innovatie door de krijgsmachtdelen. Hiervoor kent Defensie een centrale innovatieorganisatie FRONT (*Future Relevant Operations with Next Generation Technology & Thinking*) en het overlegorgaan POIND (Periodiek Overleg Innovatiedirecteuren Defensie). Daarnaast organiseert Defensie bijvoorbeeld innovatie-evenementen als Innovation In Defence en investeert Defensie in ecosystemen en innovatie- en kennisnetwerken.

Over-/onderprogrammering defensiebreed materieel

Figuur 3 Defensiebreed materieel (in miljoenen euro)

Toelichting
In het DMF wordt gewerkt met overprogrammering: zo worden in de eerste begrotingsjaren meer plannen toegestaan dan het beschikbare budget. Door met deze overprogrammering te werken wordt zoveel als mogelijk getracht te voorkomen dat vertragingen bij individuele projecten leiden tot onderrealisatie van het beschikbare budget. Op dit moment wordt een overprogrammering van maximaal 30 procent gehanteerd. Over de gehele looptijd sluit het fonds op nul, doordat de overprogrammering in eerdere jaren wordt gecompenseerd door onderprogrammering in latere jaren. Het hanteren van overprogrammering is nader toegelicht in de leeswijzer.

De over-/onderprogrammering wordt in de budgettaire tabel apart inzichtelijk gemaakt. Omdat niet meer uitgegeven mag worden dan aan budget (de uitgaven in de budgettaire tabel) is geautoriseerd, vindt op de over-/onderprogrammering geen realisatie plaats. In de jaren 2025 tot en met 2029 is sprake van overprogrammering. Dit is ook inzichtelijk gemaakt in de begeleidende grafiek, waarin de budgetlijn (roze lijn) onder de behoeftelijn (blauwe lijn) ligt. Vanaf 2030 is sprake van onderprogrammering, zodat over de gehele planperiode het totaal aan plannen gelijk is aan het totaalbudget. Als gevolg van de kasschuiven van budgetten uit 2023, zoals verwerkt in de eerste suppletoire begroting in 2023 (zie ook het overzicht van de belangrijkste beleidsmatige mutaties in de defensiematerieelagenda), is in 2024 geen sprake van overprogrammering.

Ontvangsten defensiebreed materieel

De ontvangsten bestaan uit de verkoopopbrengsten van materieel en overige ontvangsten. In de begrote ontvangsten is onder meer een deel van de verkoopopbrengst van de verkoop van de CH-47D Chinook helikopters meegenomen. Behalve de afstoting van strategisch materieel wordt op dit budget de planmatige periodieke vernieuwing van niet-strategisch materieel verantwoord. Voorbeelden daarvan zijn de vervanging van een deel van de vloot van niet-operationele dienstvoertuigen. Ook de ontvangsten die voortkomen uit retour ontvangen BTW worden op dit artikel verantwoord.

3.2 Artikel 2: Maritiem materieel

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het investeren in en instandhouden van het maritiem materieel. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 2 (Koninklijke Marine) van de Begroting Hoofdstuk X.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**615.553**	**1.058.292**	**5.402.527**	**992.732**	**1.125.433**	**1.252.608**	**1.446.321**
Uitgaven	**556.332**	**774.858**	**1.482.684**	**1.397.914**	**1.660.689**	**1.734.239**	**1.949.284**
juridisch verplicht			*43,0%*				
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd			*57,0%*				
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Verwerving							
Opdrachten	**382.750**	**792.997**	**1.216.079**	**1.510.608**	**1.764.967**	**1.973.134**	**2.058.794**
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	157.033	338.307	614.532	760.752	810.446
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	332.866	305.554	441.738	562.759	500.313
Verwerving: realisatie	382.750	792.997	726.180	866.747	708.697	649.623	748.035
Instandhouding							
Opdrachten	**173.582**	**195.918**	**228.896**	**235.250**	**291.923**	**238.625**	**238.008**
Instandhouding Materieel	173.582	195.918	228.896	235.250	291.923	238.625	238.008
Over-/ onderprogrammering							
Fonds	**0**	**– 214.057**	**37.709**	**– 347.944**	**– 396.201**	**– 477.520**	**– 347.518**
Fonds	0	– 214.057	37.709	– 347.944	– 396.201	– 477.520	– 347.518
Ontvangsten	**26.775**	**34.984**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**

Artikel 2 Maritiem materieel (bedragen x € 1.000)										
	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	**2.904.282**	**2.007.019**	**2.417.820**	**2.578.415**	**2.419.302**	**1.787.627**	**1.424.702**	**1.029.349**	**788.928**	**1.744.037**
Uitgaven	**2.078.603**	**2.418.156**	**2.953.783**	**3.008.465**	**2.862.309**	**2.341.577**	**2.101.420**	**941.934**	**821.845**	**1.273.132**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Verwerving										
Opdrachten	**2.018.594**	**2.167.123**	**2.379.964**	**2.354.676**	**2.195.441**	**1.566.600**	**1.201.161**	**806.469**	**565.893**	**1.522.542**
Verwerving: voorbereidingsfase	967.321	1.358.860	1.417.952	1.452.822	1.382.138	1.110.082	931.258	539.243	304.599	554.127
Verwerving: onderzoeksfase	568.970	554.683	772.699	834.928	742.103	417.476	228.470	228.470	199.821	833.390
Verwerving: realisatie	482.303	253.580	189.313	66.926	71.200	39.042	41.433	38.756	61.473	135.025
Instandhouding										
Opdrachten	**238.590**	**238.410**	**238.417**	**223.410**	**223.406**	**223.406**	**222.880**	**222.880**	**223.036**	**222.795**
Instandhouding Materieel	238.590	238.410	238.417	223.410	223.406	223.406	222.880	222.880	223.036	222.795
Over-/ onderprogrammering										
Fonds	**– 178.581**	**12.623**	**335.402**	**430.379**	**443.462**	**551.571**	**677.379**	**– 87.415**	**32.916**	**– 472.205**
Fonds	– 178.581	12.623	335.402	430.379	443.462	551.571	677.379	– 87.415	32.916	– 472.205
Ontvangsten	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**	**9.684**

Toelichting op de instrumenten

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op de levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een financiële verplichting is aangegaan die leidt tot toekomstige kasbetalingen. Voor 2024 gaat het naar verwachting om 43,0 % van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 57,0 % van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor noodzakelijk geachte investeringen en onderhoudsprogramma's, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

De geraamde verplichtingen op artikel 2 betreffen zowel verplichtingen voor de verwerving als voor de instandhouding van maritiem materieel. De raming van de verplichtingen is (deels) gebaseerd op het geplande moment dat voor een verwervingsproject een contract getekend wordt. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend, als eindfase van de verwerving, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan op dit moment is voorzien.

Verwerving maritiem materieel

Voor het maritiem domein ligt de nadruk op het vergroten van de eigen slagkracht. Defensie vergroot de slagkracht met de introductie van langeafstandsraketten voor fregatten en onderzeeboten. De luchtverdedigingscapaciteit tegen ballistische en (supersone) luchtdreigingen wordt uitgebreid en de slagkracht van het Korps Mariniers wordt vergroot door de introductie van moderne langeafstandsvuursteun, tactische luchtverdedigingswapens en onbemande systemen.

De geraamde uitgaven aan investeringen betreffen de investeringen in maritieme wapensystemen: de Luchtverdedigings- en Commandofregatten, Vervanging M-fregatten (ASWF), patrouilleschepen, Landing Platform Docks (LPD's), het Combat Support Ship (CSS), de onderzeeboten, mijnenbestrijdingsvaartuigen en diverse kleinere systemen.

Nieuw aan te kopen materieel (door middel van het verwervingsproject) leidt mogelijk tot hogere of lagere instandhoudingsuitgaven; hiermee wordt rekening gehouden in de raming van de investering. Op het moment dat het nieuw verworven materieel aan het betreffende defensieonderdeel wordt overgedragen, worden ook de hogere of lagere instandhoudingsuitgaven verrekend.

Verwerving maritiem materieel - voorbereidingsfase

In onderstaande tabel wordt de planning weergegeven van de maritiem materieelprojecten die zich in de voorbereidingsfase bevinden. Voor deze projecten wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Ook de planning van de A-brieven van DMP-plichtige projecten is - indien van toepassing - in de tabel opgenomen.

Tabel 5 Projecten in voorbereidingsfase (in miljoenen euro)							
Projecten in voorbereiding	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Vervanging Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LCF) (incl. studies)	>2.500	A-brief					
Vervangende Capaciteit LPD's en OPV	1.000-2.500		A-brief				
Vervanging MK48 Heavyweight Torpedo	100-250			A-brief			
Vervanging Zwaar Landingsvaartuig (LCU)	100-250		A-brief				
Verwerving Precision Guided Munition Korps Mariniers	100-250		A-brief				
Verwerving Anti Torpedo Torpedo	250-1.000		A-brief				
Bewapening Maritieme Lucht- en Raketverdediging	1.000-2.500	A-brief					
Verwerving maritieme onbemande systemen	250-1.000		A-brief				

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 zijn de volgende wijzigingen opgetreden:
- De projecten Bewapening Maritieme Lucht- en Raketverdediging, Vervanging LCF en Verwerving maritieme onbemande systemen zijn nieuw in de voorbereidingsfase.
- Het project Vervanging MK48 Heavyweight torpedo is van 2024 naar 2025 gegaan, en de projecten Verwerving Precision Guided Munition Korps Mariniers en Verwerving Anti Torpedo Torpedo zijn van 2023 naar 2024 gegaan.
- Het project Maritieme IAMD effectoren is omgedoopt tot Bewapening Maritieme Lucht- en Raketverdediging.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Verwerving maritiem materieel - onderzoeksfase

In onderstaande tabel wordt het projectbudget en de planning van Kamerbrieven weergegeven van de verwervingsprojecten voor maritiem materieel die zich in de onderzoeksfase bevinden. In deze fase wordt onderzocht hoe invulling gegeven kan worden aan de behoefte.

Tabel 6 Projecten in onderzoeksfase (in miljoenen euro)							
Projecten in onderzoek	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Verwerving Maritime Strike	1.000-2.500	B/D-brief					

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 is het project Verwerving Maritime Strike van de voorbereidingsfase overgegaan naar de onderzoeksfase. Dit project stond voorheen ook bekend als NATO Maritime Strike Long Range.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Verwerving maritiem materieel - realisatiefase

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de projecten voor maritiem materieel die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is (tenzij commercieel vertrouwelijk).

Tabel 7 Projecten in realisatiefase (in miljoenen euro)							
Projecten in realisatie	Project-budget	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Vervanging onderzeeboten	> 2.500	Commercieel Vertrouwelijk					
Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)	206,9	191,9	11,3	3,7	0,0	0,0	0,0
Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)	149,9	149,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Verbetering MK48 torpedo	215,4	133,9	13,3	18,5	18,3	12,7	18,6
Vervanging 127 mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	142,3	49,1	17,8	17,8	20,1	30,1	7,5
Vervanging maritiem Surface-to-surface missile	226,8	23,3	30,9	57,1	48,2	39,1	28,2
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit	1.117,1	236,6	155,0	189,5	149,7	135,6	250,6
Vervanging MK46 Lightweight Torpedo	335,2	61,1	45,0	37,9	45,9	40,2	105,0
Future Littoral All-Terrain Mobility-Band Vagn (FLATM-BV)	100-250	Commercieel Vertrouwelijk					
Vervanging M-fregatten	1.963,8	20,8	293,6	289,0	302,7	423,7	634,1
Vervanging Close-in Weapon System	250-1.000	Commercieel Vertrouwelijk					
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	100-250	Commercieel Vertrouwelijk					
MLU OPV	100-250	Commercieel Vertrouwelijk					
Vervanging middelzwaar landingsvaartuig LCVP	100-250	Commercieel Vertrouwelijk					
Langer doorvaren LCF - Materiële zeewaardigheid	100-250	Commercieel Vertrouwelijk					
Verwerving Combat Support Ship	250-1.000	Commercieel Vertrouwelijk					
ESSM Block 2: verwerving en integratie	250-1.000	Commercieel Vertrouwelijk					
Vervanging hulpvaartuigen	250-1.000	Commercieel Vertrouwelijk					

Er zijn wijzigingen ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 opgetreden bij de volgende projecten:

- Het project Vervanging M-fregatten (ASWF) voorziet in de verwerving van twee Anti Submarine Warfare (ASW-) fregatten voor de Koninklijke Marine, plus twee ASW-fregatten voor België. De twee ASWF'n voor de Koninklijke Marine vervangen de huidige M-fregatten.
- In het kader van het project Aanvulling Standard Missile 2 (SM-2) Block IIIA verwerft Defensie extra SM-2 raketten. Als gevolg hiervan is het budget verhoogd en loopt het project langer door.
- Het project Vervanging Close-in Weapon System wordt uitgebreid. De uitbreiding behelst het uitrusten van twee Luchtverdedigings- en Commandofregatten Zr.Ms. De Ruyter (LCF 3) en Zr.Ms. Evertsen (LCF 4) met elk één Rolling Airframe Missile-systeem inclusief de bijbehorende munitie. Ook wordt het Combat Support Ship met een volledig systeem inclusief munitie uitgerust. Door de vergroting van de reikwijdte is het projectbudget opgehoogd.
- De projecten Vervanging hulpvaartuigen, ESSM Block 2 en MLU OPV zijn overgegaan van de onderzoeksfase naar de realisatiefase.

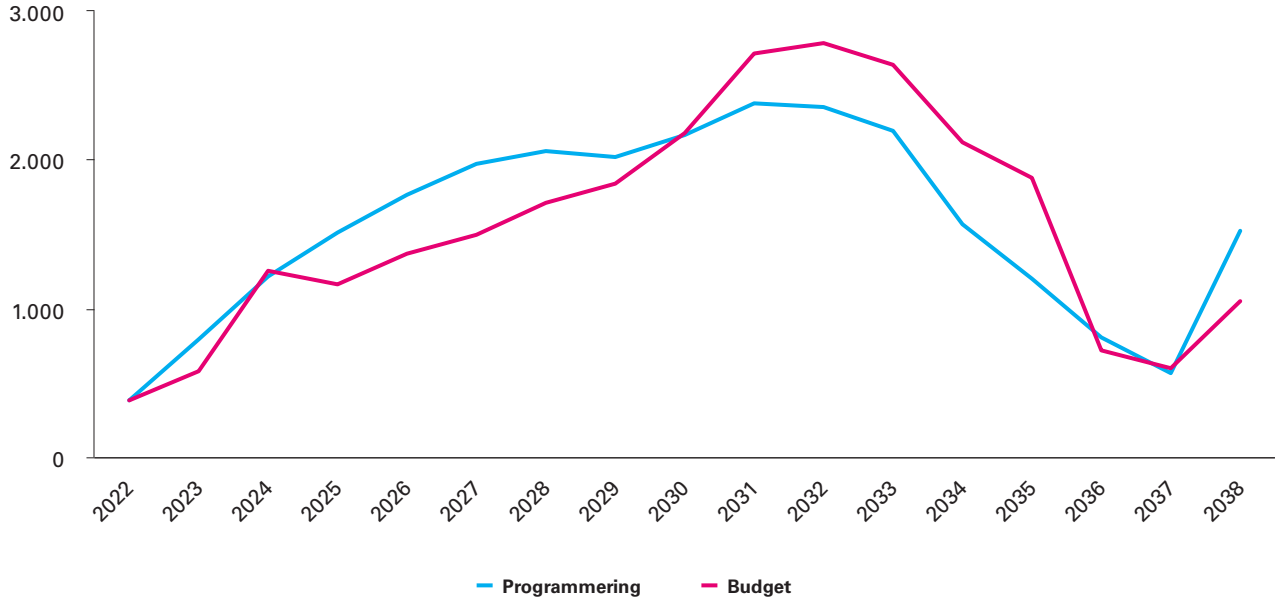
Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Instandhouding maritiem materieel

De instandhouding van het materieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen met zich meebrengen. Voor dit artikel worden deze vooral door de Directie Materiële Instandhouding gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materieel als (reserve-) onderdelen. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de Luchtverdedigings- en Commandofregatten, de M-fregatten en de patrouilleschepen. Een overzicht van de instandhoudingsuitgaven per wapensysteem is opgenomen in bijlage 3.

Over-/onderprogrammering maritiem materieel

Figuur 4 Maritiem materieel (in miljoenen euro)

Toelichting
In het DMF wordt gewerkt met overprogrammering: zo worden in de eerste begrotingsjaren meer plannen toegestaan dan het beschikbare budget. Door met deze overprogrammering te werken wordt zoveel als mogelijk getracht te voorkomen dat vertragingen bij individuele projecten leiden tot onderrealisatie van het beschikbare budget. Op dit moment wordt een overprogrammering van maximaal 30 procent gehanteerd. Over de gehele looptijd sluit het fonds op nul, doordat de overprogrammering in eerdere jaren wordt gecompenseerd door onderprogrammering in latere jaren. Het hanteren van overprogrammering is nader toegelicht in de leeswijzer.

De over-/onderprogrammering wordt in de budgettaire tabel apart inzichtelijk gemaakt. Omdat niet meer uitgegeven mag worden dan aan budget (de uitgaven in de budgettaire tabel) is geautoriseerd, vindt op de over-/onderprogrammering geen realisatie plaats. In de jaren 2025 tot en met 2029 is sprake van overprogrammering. Dit is ook inzichtelijk gemaakt in de begeleidende grafiek, waarin de budgetlijn (roze lijn) onder de behoeftelijn (blauwe lijn) ligt. Vanaf 2030 is sprake van onderprogrammering, zodat over de gehele planperiode het totaal aan plannen gelijk is

aan het totaalbudget. Als gevolg van de kasschuiven van budgetten uit 2023, zoals verwerkt in de eerste suppletoire begroting in 2023 (zie ook het overzicht van de belangrijkste beleidsmatige mutaties in de defensiematerieelagenda), is in 2024 geen sprake van overprogrammering.

Ontvangsten maritiem materieel

De ontvangsten bestaan uit overige ontvangsten. Dit betreft onder andere ontvangsten voortkomend uit werk voor derden door de Directie Materiële Instandhouding. Ook de ontvangsten voortkomend uit retour ontvangen btw op maritieme instandhoudingsuitgaven worden op dit artikel verantwoord.

3.3 Artikel 3: Land materieel

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het investeren in en instandhouden van het land materieel. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 3 (Koninklijke Landmacht) van de Begroting Hoofdstuk X.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**725.418**	**2.273.371**	**1.508.189**	**2.491.974**	**1.909.053**	**1.266.251**	**1.749.968**
Uitgaven	**542.218**	**869.884**	**1.969.225**	**2.687.903**	**1.994.741**	**1.646.820**	**1.648.326**
juridisch verplicht			*81,0%*				
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd			*19,0%*				
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Verwerving							
Opdrachten	**255.734**	**678.322**	**1.602.776**	**2.536.597**	**2.151.949**	**1.647.424**	**1.516.162**
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	453.910	775.912	799.189	550.636	757.929
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	7.439	27.291	193.657	150.042	122.310
Verwerving: realisatie	255.734	678.322	1.141.427	1.733.394	1.159.103	946.746	635.923
Instandhouding							
Opdrachten	**286.484**	**348.779**	**364.417**	**388.130**	**391.549**	**407.435**	**390.521**
Instandhouding Materieel	286.484	348.779	364.417	388.130	391.549	407.435	390.521
Over-/ onderprogrammering							
Fonds	**0**	**– 157.217**	**2.032**	**– 236.824**	**– 548.757**	**– 408.039**	**– 258.357**
Fonds	0	– 157.217	2.032	– 236.824	– 548.757	– 408.039	– 258.357
Ontvangsten	**5.107**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**

Artikel 3 Land materieel (bedragen x € 1.000)										
	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	**1.411.069**	**1.595.755**	**1.216.876**	**1.013.912**	**894.296**	**1.140.880**	**1.165.257**	**1.236.515**	**1.655.702**	**1.583.280**
Uitgaven	**1.638.229**	**1.636.849**	**1.330.348**	**1.117.355**	**994.623**	**1.402.665**	**1.627.066**	**1.857.344**	**1.840.790**	**1.484.550**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Verwerving										
Opdrachten	**1.373.532**	**1.245.132**	**826.913**	**625.597**	**505.791**	**751.714**	**793.099**	**844.097**	**1.262.949**	**1.184.773**
Verwerving: voorbereidingsfase	990.753	940.992	708.288	514.343	391.640	578.248	603.228	688.778	901.245	758.574
Verwerving: onderzoeksfase	535	535	535	535	535	535	535	541	541	501
Verwerving: realisatie	382.244	303.605	118.090	110.719	113.616	172.931	189.336	154.778	361.163	425.698
Instandhouding										
Opdrachten	**390.136**	**389.823**	**389.783**	**389.705**	**389.705**	**389.705**	**390.635**	**392.418**	**392.753**	**394.397**
Instandhouding Materieel	390.136	389.823	389.783	389.705	389.705	389.705	390.635	392.418	392.753	394.397
Over-/ onderprogrammering										
Fonds	**– 125.439**	**1.894**	**113.652**	**102.053**	**99.127**	**261.246**	**443.332**	**620.829**	**185.088**	**– 94.620**
Fonds	– 125.439	1.894	113.652	102.053	99.127	261.246	443.332	620.829	185.088	– 94.620
Ontvangsten	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**	**2.500**

Toelichting op de instrumenten

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op uitgaven voor levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een overeenkomst is aangegaan. Voor 2024 gaat het naar verwachting om 81,0 % van het uitgavenbudget. Het resterende deel, 19,0 % van dit artikel is beleidsmatig gereserveerd voor noodzakelijk geachte investeringen en onderhoudsprogramma's, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

De geraamde verplichtingen op artikel 3 betreffen zowel verplichtingen voor de verwerving als voor de instandhouding van land materieel. De raming van de verplichtingen is (deels) gebaseerd op het geplande moment dat voor een verwervingsproject een contract getekend wordt. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend, als eindfase van de verwerving, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan op dit moment is voorzien. Daarnaast is er ook een kasschuif verwerkt op dit artikel.

Verwerving land materieel

Naast de verbetering van de individuele militaire uitrusting, zal ingezet worden om veel voertuigen te moderniseren of te vervangen, zoals de 4 belangrijkste wapensystemen: de CV90, de Fennek, de Pantserhouwitser en de Boxer. Een voorbeeld is de bestelling van 38 extra Boxer Pantserwielvoertuigen.

Nieuw aan te kopen materieel (door middel van het verwervingsproject) leidt mogelijk tot hogere of lagere instandhoudingsuitgaven; hiermee wordt rekening gehouden in de raming van de investering. Op het moment dat het nieuw verworven materieel aan het betreffende defensieonderdeel wordt overgedragen, worden ook de hogere of lagere instandhoudingsuitgaven verrekend.

Verwerving land materieel - voorbereidingsfase

In onderstaande tabel wordt de planning weergegeven van de land materieelprojecten die zich in de voorbereidingsfase bevinden. Voor deze projecten wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Ook de planning van de A-brieven van DMP-plichtige projecten is - indien van toepassing - in de tabel opgenomen.

Tabel 8 Projecten in voorbereidingsfase (in miljoenen euro)

Projecten in voorbereiding	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Vervanging Fennek	1.000-2.500						
Vervanging Infanterie Gevechtsvoertuig (CV90)	1.000-2.500						
Vervanging Pantserhouwitser (PzH)	250-1.000						
Midlife Update Boxer	250-1.000			A-brief			
Vervanging Bushmaster	100-250						

Er zijn geen wijzigingen ten opzichte van de begroting 2023.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van de projecten.

Verwerving land materieel - onderzoeksfase

In onderstaande tabel wordt het projectbudget en - indien van toepassing - de planning van Kamerbrieven weergegeven van de land materieel projecten die zich in de onderzoeksfase bevinden. In deze fase wordt onderzocht hoe invulling gegeven kan worden aan de behoefte.

Tabel 9 Projecten in onderzoeksfase (in miljoenen euro)

Projecten in onderzoek	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Geen projecten in onderzoek							

Er zijn geen projecten in de onderzoeksfase.

Verwerving land materieel - realisatiefase

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de projecten voor land materieel die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is (tenzij commercieel vertrouwelijk).

Tabel 10 Projecten in realisatiefase (in miljoenen euro)

Projecten in realisatie	Project-budget	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Aanvulling inzetvoorraad Patriot PAC-3 raketten	451,7	5,7	0,4	52,0	118,0	91,3	184,3
C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit	178,3	100,0	47,6	14,2	1,3	1,3	14,0
Midlife Update Fennek	548,9	53,6	108,2	122,7	119,8	51,3	93,3
155mm Precision Guided Munition (PGM) voor de PzH2000	96,1	59,0	12,1	10,6	13,5	0,1	0,7
Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie	1.114,5	829,0	7,5	278,0	0,0	0,0	0,0
Midlife Update (MLU) voor het wapensysteem Infanterie gevechtsvoertuig (IGV) CV9035NL	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Verlenging levensduur Patriot	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Midlife Update (MLU) voor de Pantserhouwitser 2000NL (PzH2000NL)	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Ground based Area Access Denial	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging Short Range Anti Tank	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging MRAD-SHORAD	1.000-2.500	Commercieel vertrouwelijk					
Raketartillerie	731,7	39,8	37,0	129,1	84,7	176,0	265,0
Sensor CRAM/CL1 UAV	178,3	100,0	1,3	14,2	1,3	1,3	60,3

Er zijn wijzigingen ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 opgetreden in de volgende projecten:

– Het project Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie verwerft 38 extra Boxer pantserwielvoertuigen als gevolg van de versterkingsmaatregelen in het kader van de Defensienota 2022. Hiertoe is het budget opgehoogd en is de projectplanning met één jaar verlengd.

– Voor het project Midlife Update (MLU) wapensysteem Infanterie gevechtsvoertuig (IGV) CV9035NL worden als gevolg van de Defensienota 2022 extra Active Protection Systems (APS) en pantserpakketten voor de gemoderniseerde CV90 verworven, ook worden diverse kwalitatieve verbeteringen aan de MLU toegevoegd om de beschermingsgraad te vergroten. Het projectbudget is aangepast als gevolg van de uitbreiding op scope.
– Defensie vergroot de grondgebonden short- en medium range luchtverdedigingscapaciteit en de bijbehorende inzetvoorraad raketten conform de Defensienota 2022. De beide projecten voor de vervanging van short- en medium range luchtverdedigingscapaciteiten worden samengevoegd in één project, zoals uiteengezet in de B-brief MRAD-SHORAD (Kamerstukken II, 2022/23, 27 830, nr 404 van 5 juni 2023.
– Ten opzichte van de begroting 2023 zijn de projecten PGM PzH2000, Ground Based AAD, Vervanging CBRN, en Sensor CRAM/CL1 UAV nieuw in de realisatiefase.
– Het project Raketartillerie is van de voorbereidingsfase overgegaan naar de realisatiefase.
– Het project Vervanging licht indirect vurend wapensysteem is in de begroting opgenomen omdat het projectbudget door toevoeging van prijsbijstelling boven de rapportagegrens komt.

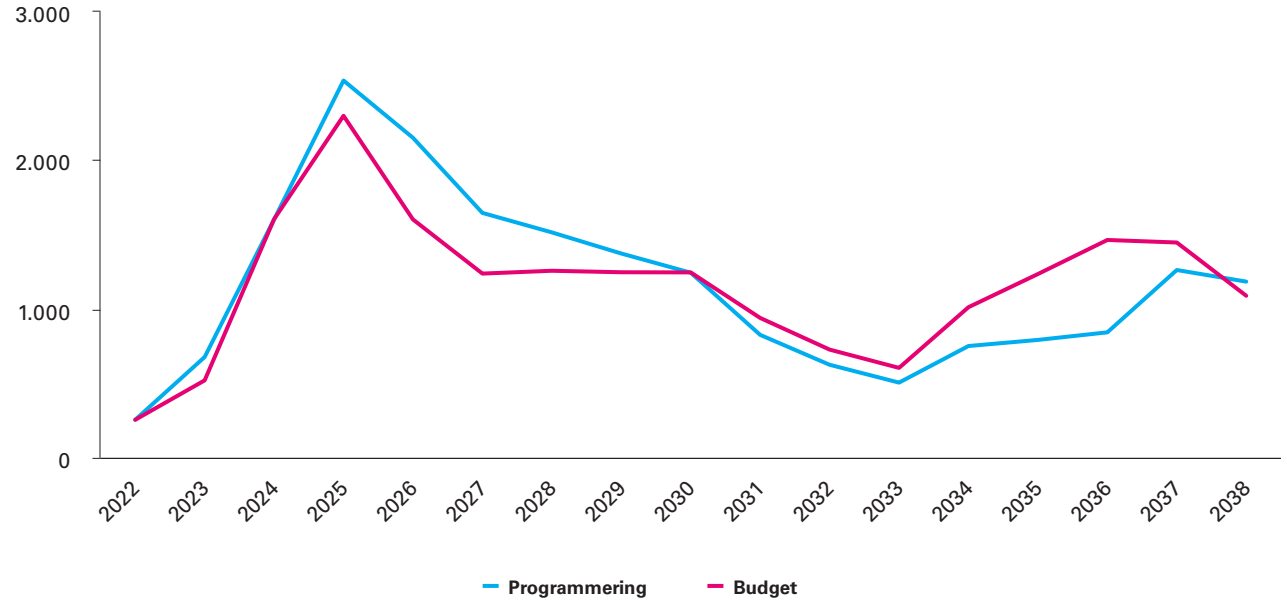
Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Instandhouding land materieel

De instandhouding van het land materieel omvat de ramingen voor de uitgaven die het operationeel houden van de (wapen-)systemen met zich meebrengen. Voor dit artikel worden deze vooral door het Materieel Logistiek Commando gedaan. Het betreft zowel de uitbesteding van instandhoudingswerk als de aanschaf van materiaal ten behoeve van de logistieke keten reservedelen. Specifiek voor de grondgebonden A-, B-, en C-Systemen evenals voor overige assortimenten zoals onder andere tenten, werken op hoogte, fysieke inzetbaarheid, geografisch kaartmateriaal, gereedschap en werkplaatsuitrusting. Een overzicht van de instandhoudingsuitgaven per wapensysteem is opgenomen in bijlage 3.

Over-/onderprogrammering land materieel

Figuur 5 Land materieel (in miljoenen euro)

Toelichting
In het DMF wordt gewerkt met overprogrammering: zo worden in de eerste begrotingsjaren meer plannen toegestaan dan het beschikbare budget. Door met deze overprogrammering te werken wordt zoveel als mogelijk getracht te voorkomen dat vertragingen bij individuele projecten leiden tot onderrealisatie van het beschikbare budget. Op dit moment wordt een overprogrammering van maximaal 30 procent gehanteerd. Over de gehele looptijd sluit het fonds op nul, doordat de overprogrammering in eerdere jaren wordt gecompenseerd door onderprogrammering in latere jaren. Het hanteren van overprogrammering is nader toegelicht in de leeswijzer.

De over-/onderprogrammering wordt in de budgettaire tabel apart inzichtelijk gemaakt. Omdat niet meer uitgegeven mag worden dan aan budget (de uitgaven in de budgettaire tabel) is geautoriseerd, vindt op de over-/onderprogrammering geen realisatie plaats. In de jaren 2025 tot en met 2029 is sprake van overprogrammering. Dit is ook inzichtelijk gemaakt in de begeleidende grafiek, waarin de budgetlijn (roze lijn) onder de behoeftelijn (blauwe lijn) ligt. Vanaf 2030 is sprake van onderprogrammering, zodat over de gehele planperiode het totaal aan plannen gelijk is aan het totaalbudget. Als gevolg van de kasschuiven van budgetten uit 2023, zoals verwerkt in de eerste suppletoire begroting in 2023 (zie ook het overzicht van de belangrijkste beleidsmatige mutaties in de defensiematerieelagenda), is in 2024 geen sprake van overprogrammering.

3.4 Artikel 4: Lucht materieel

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het investeren in en instandhouden van het lucht materieel. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten zoals beschreven in beleidsartikel 4 (Koninklijke Luchtmacht) van de Begroting Hoofdstuk X.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**1.944.169**	**2.417.877**	**2.357.939**	**1.705.398**	**1.811.631**	**2.501.502**	**2.089.153**
Uitgaven	**1.423.630**	**1.471.363**	**2.568.092**	**2.326.435**	**2.098.783**	**2.564.381**	**2.289.955**
juridisch verplicht			*34,6%*				
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd			*65,4%*				
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Verwerving							
Opdrachten	**1.154.826**	**1.486.218**	**2.130.721**	**2.406.112**	**1.973.978**	**2.645.084**	**2.029.755**
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	315.740	470.594	491.165	1.178.038	862.397
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	0	0	0
Verwerving: realisatie	1.154.826	1.486.218	1.814.981	1.935.518	1.482.813	1.467.046	1.167.358
Instandhouding							
Opdrachten	**268.804**	**334.769**	**437.371**	**483.083**	**503.611**	**517.222**	**507.652**
Instandhouding Materieel	268.804	334.769	437.371	483.083	503.611	517.222	507.652
Over-/ onderprogrammering							
Fonds	**0**	**– 349.624**	**0**	**– 562.760**	**– 378.806**	**– 597.925**	**– 247.452**
Fonds	0	– 349.624	0	– 562.760	– 378.806	– 597.925	– 247.452
Ontvangsten	**11.693**	**100**	**400**	**600**	**600**	**600**	**600**

Artikel 4 Lucht materieel (bedragen x € 1.000)										
	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	**1.912.624**	**1.220.339**	**1.118.091**	**1.144.632**	**1.093.472**	**984.907**	**1.132.387**	**1.324.389**	**1.840.927**	**2.482.261**
Uitgaven	**1.875.394**	**1.306.159**	**1.385.602**	**1.471.566**	**1.368.112**	**1.323.220**	**1.388.126**	**2.177.783**	**1.905.648**	**2.355.215**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Verwerving										
Opdrachten	**1.439.230**	**767.218**	**685.910**	**685.731**	**634.662**	**526.216**	**634.112**	**870.404**	**1.392.963**	**2.045.943**
Verwerving: voorbereidingsfase	791.118	378.402	344.711	399.424	339.320	249.117	278.049	513.806	851.496	1.647.402
Verwerving: onderzoeksfase	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Verwerving: realisatie	648.112	388.816	341.199	286.307	295.342	277.099	356.063	356.598	541.467	398.541
Instandhouding										
Opdrachten	**480.053**	**479.417**	**478.825**	**478.663**	**478.572**	**478.381**	**478.290**	**479.643**	**463.068**	**442.957**
Instandhouding Materieel	480.053	479.417	478.825	478.663	478.572	478.381	478.290	479.643	463.068	442.957
Over-/ onderprogrammering										
Fonds	**– 43.889**	**59.524**	**220.867**	**307.172**	**254.878**	**318.623**	**275.724**	**827.736**	**49.617**	**– 133.685**
Fonds	– 43.889	59.524	220.867	307.172	254.878	318.623	275.724	827.736	49.617	– 133.685
Ontvangsten	**700**	**800**	**800**	**900**	**900**	**1.000**	**1.000**	**1.000**	**1.000**	**1.000**

Toelichting op de instrumenten

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op uitgaven voor levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een overeenkomst is aangegaan. Voor 2024 gaat het naar verwachting om 34,6 % van het uitgaven budget. Het resterende deel, 65,4 % van dit artikel, is beleidsmatig gereserveerd voor noodzakelijk geachte investeringen en onderhoudsprogramma's, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

De geraamde verplichtingen op artikel 4 betreffen zowel verplichtingen voor de verwerving als voor de instandhouding van lucht materieel. De raming van de verplichtingen is (deels) gebaseerd op het geplande moment dat voor een verwervingsproject een contract getekend wordt. Het moment waarop een contract daadwerkelijk wordt getekend, als eindfase van de verwerving, is afhankelijk van diverse factoren. Definitieve politieke besluitvorming over de reikwijdte en fasering van een project, samenwerking met derden en onderhandelingen met leveranciers, kunnen leiden tot een ander moment van het aangaan van de verplichting dan op dit moment is voorzien.

Verwerving lucht materieel

De geraamde uitgaven betreffen de uitgaven voor de verwerving van wapensystemen die in de lucht worden ingezet, zoals de jachtvliegtuigen (F-16 en F-35), helikopters (Apache, Chinook, Cougar en NH-90) en tank- en transportvliegtuigen. In de Defensienota 2022 is de behoefte kenbaar gemaakt om de MQ-9 capaciteit uit te breiden met vier additionele toestellen en te versterken met additionele sensoren.

Nieuw aan te kopen materieel (door middel van het verwervingsproject) leidt mogelijk tot hogere of lagere instandhoudingsuitgaven; hiermee wordt rekening gehouden in de raming van de investering. Op het moment dat het nieuw verworven materieel aan het betreffende defensieonderdeel wordt overgedragen, worden ook de hogere of lagere instandhoudingsuitgaven verrekend.

Verwerving lucht materieel - voorbereidingsfase

In onderstaande tabel wordt de planning weergegeven van de lucht materieelprojecten die zich in de voorbereidingsfase bevinden. Voor deze projecten wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Ook de planning van de A-brieven van DMP-plichtige projecten is - indien van toepassing - in de tabel opgenomen.

Tabel 11 Projecten in voorbereidingsfase (in miljoenen euro)							
Projecten in voorbereiding	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
CEMA capaciteit CLSK (ICR)	100-250		A-brief				
Inrichten SOF Air R/W capaciteit (deelprojecten)	250-1.000	A-brief	A-brief				
MSMT Block Upgrade	100-250			A-brief			
Network Enabling Capabilities Helicopters	100-250		A-brief				
Midlife Update MQ-9	100-250						
Vervanging outsized luchttransportcapaciteit	100-250						
Verbetering Lucht-Lucht bewapening jachtvliegtuigen	250-1.000						
Midlife update strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	100-250						
Operational Training Infrastructure	250-1.000		A-brief				
Doorontwikkeling F-35	>2.500	Kamerbrief					

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 zijn de projecten MSMT Block Upgrade, Network Enabling Capabilities Helicopters, Midlife update MQ9, Midlife update strategisch luchttransport en AAR (MRTT) en Doorontwikkeling F-35 nieuw in de voorbereidingsfase.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Verwerving lucht materieel - onderzoeksfase

In onderstaande tabel wordt het projectbudget en de planning van Kamerbrieven weergegeven van de verwervingsprojecten voor lucht materieel die zich in de onderzoeksfase bevinden. In deze fase wordt onderzocht hoe invulling gegeven kan worden aan de behoefte.

Tabel 12 Projecten in onderzoeksfase (in miljoenen euro)							
Projecten in onderzoek	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Deep Strike Capaciteit Air	250-1.000	B/D-brief					

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 is het project Deep Strike Air overgegaan van de voorbereidingsfase naar de onderzoeksfase.

Verwerving lucht materieel - realisatiefase

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de projecten voor lucht materieel die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is (tenzij commercieel vertrouwelijk).

Tabel 13 Projecten in realisatiefase (in miljoenen eur)							
Projecten in realisatie	Project-budget	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Verwerving F-35	7256,7	4899,4	623,4	518,4	429,0	276,0	510,5
AH-64D zelfbescherming (ASE)	114,8	32,6	0,0	24,7	22,2	35,3	0,0
AH-64D Upgrade	113,7	96,2	10,0	6,6	1,0	0,0	0,0
Apache Remanufacture	1159,6	398,8	206,8	232,3	154,8	104,7	62,2
Chinook Vervanging & Modernisering	1062,7	919,1	60,0	59,8	23,8	0,0	0,0
F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraket	144,2	62,6	33,4	7,3	0,8	40,2	0,0
Uitbreiden en versterken MQ-9 capaciteit	1.000-2.500	Commercieel vertrouwelijk					
MLU NH90	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Multi Ship Multi Type (MSMT) Helikopter Simulatoren	158,3	16,5	36,9	30,0	30,0	20,0	24,9
NH-90	1.240,2	1.141,2	36,0	32,0	14,0	11,0	6,0
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	146,0	78,8	22,3	9,6	18,2	2,5	14,6
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Bouw en inrichten F135 motoronderhoudsfaciliteit (F-35)	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging initiële vliegeropleidingscapaciteit	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
MQ-9 SIGINT/ESM capaciteit	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Verbetering AH-64E bewapening-Joint Air to Ground Missiles (JAGM)	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Bewapening MQ-9	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Vervangen Medium Utility Helicopter SOF Air	1.000-2.500	Commercieel vertrouwelijk					
Anti-A2AD capaciteit F-35	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging tactische luchttransport capaciteit	1.000-2.500	Commercieel vertrouwelijk					

Er zijn wijzigingen ten opzichte van de begroting 2023 opgetreden bij het volgende project:

- Het project Uitbreiden en versterken MQ-9 capaciteit (voorheen Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle (MALE UAV) is als gevolg van Defensienota 2022 uitgebreid met vier MQ-9 toestellen, ondersteunend materieel en aanvullende sensoren. De aanvullende sensoren betreffen een uitbreiding met maritieme radars en communications relay sensoren. De financiële reeks is teruggezet naar commercieel vertrouwelijk omdat de contractonderhandeling nog gaande zijn. Naar verwachting tekent Defensie in de tweede helft van 2023 het contract, met een beoogde levering van de extra toestellen in 2026.
- Ten opzichte van de begroting 2023 zijn de projecten Deep Strike Capaciteit Air, Bewapening MQ-9, Vervanging Medium Utility Helicopter, Anti-A2AD capaciteit F-35 overgegaan van de voorbereidingsfase naar de realisatiefase. Daarnaast is het project JAGM nieuw in de realisatiefase.
- Het project Vervanging tactische luchttransport capaciteit is overgegaan van de onderzoeksfase naar de realisatiefase.

– Het project Bouw en inrichting F135 motorenonderhoudsfaciliteit (F-35) is als commercieel vertrouwelijk aangemerkt. Voor dit project geldt een internationale afspraak dat hiervoor geen bedragen openbaar worden gemaakt.

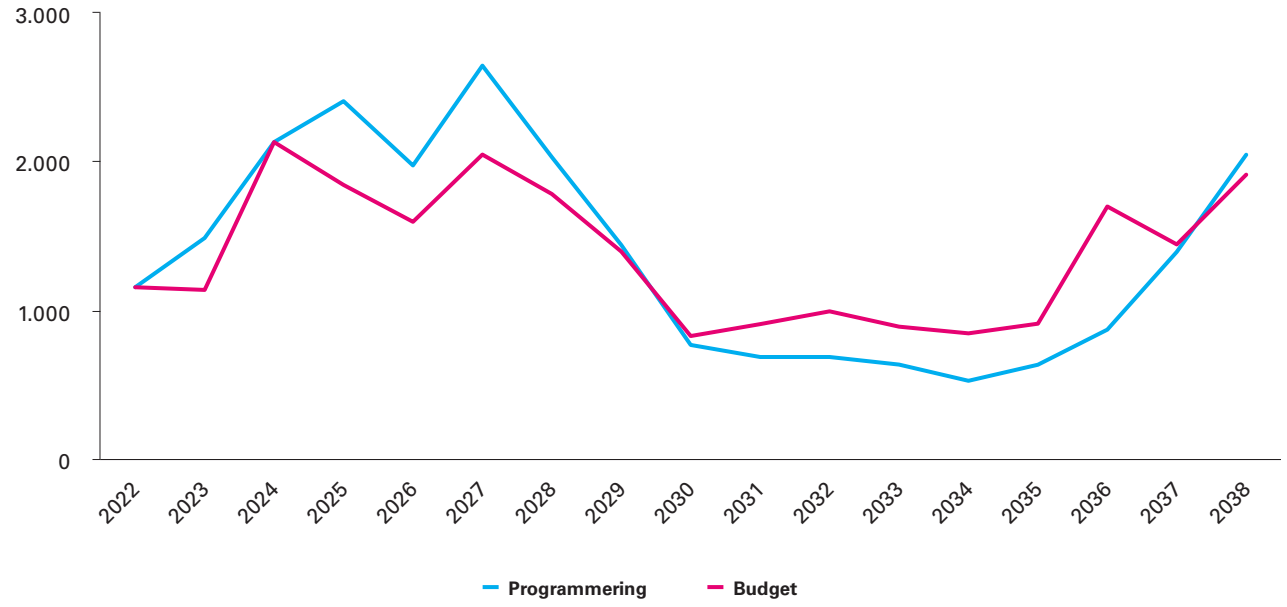
Het DPO biedt een verdere uitwerking van de in de tabel genoemde projecten.

Instandhouding lucht materieel

De geraamde uitgaven voor instandhouding van Luchtmaterieel betreffen de instandhoudingsuitgaven van het Commando Luchtstrijdkrachten (CLSK). In de instandhoudingsfase wordt het wapensysteem door CLSK in gebruik genomen en in stand gehouden tot en met het einde van de levensduur van het wapensysteem. Naast de (vliegende) hoofdwapensystemen is het CLSK ook integraal verantwoordelijk voor gebruik en instandhouding van alle overige wapensystemen en missie ondersteunende systemen Land- en Grondgebonden. Het betreft onder andere de instandhoudingsuitgaven voor de jachtvliegtuigen, de gevechts- en transporthelikopters, MQ-9's en C-130's. Een overzicht van de instandhoudingsuitgaven per wapensysteem is opgenomen in bijlage 3.

Over-/onderprogrammering lucht materieel

Figuur 6 Lucht materieel (in miljoenen euro)

Toelichting
In het DMF wordt gewerkt met overprogrammering: zo worden in de eerste begrotingsjaren meer plannen toegestaan dan het beschikbare budget. Door met deze overprogrammering te werken wordt zoveel als mogelijk getracht te voorkomen dat vertragingen bij individuele projecten leiden tot onderrealisatie van het beschikbare budget. Op dit moment wordt een overprogrammering van maximaal 30 procent gehanteerd. Over de gehele

looptijd sluit het fonds op nul, doordat de overprogrammering in eerdere jaren wordt gecompenseerd door onderprogrammering in latere jaren. Het hanteren van overprogrammering is nader toegelicht in de leeswijzer.

De over-/onderprogrammering wordt in de budgettaire tabel apart inzichtelijk gemaakt. Omdat niet meer uitgegeven mag worden dan aan budget (de uitgaven in de budgettaire tabel) is geautoriseerd, vindt op de over-/onderprogrammering geen realisatie plaats. In de jaren 2025 tot en met 2029 is sprake van overprogrammering. Dit is ook inzichtelijk gemaakt in de begeleidende grafiek, waarin de budgetlijn (roze lijn) onder de behoeftelijn (blauwe lijn) ligt. Vanaf 2030 is sprake van onderprogrammering, zodat over de gehele planperiode het totaal aan plannen gelijk is aan het totaalbudget. Als gevolg van de kasschuiven van budgetten uit 2023, zoals verwerkt in de eerste suppletoire begroting in 2023 (zie ook het overzicht van de belangrijkste beleidsmatige mutaties in de defensiematerieelagenda), is in 2024 geen sprake van overprogrammering.

3.5 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het investeren in en in stand houden van alle infrastructuur en vastgoed van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase. De instandhouding is gerelateerd aan de beleidsdoelen en -instrumenten, zoals beschreven in beleidsartikel 8 (Defensie Ondersteuningscommando) van de Begroting Hoofdstuk X.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**794.608**	**1.407.016**	**911.097**	**1.510.096**	**1.509.256**	**1.419.584**	**1.219.475**
Uitgaven	**811.620**	**1.087.749**	**982.991**	**977.021**	**1.398.755**	**1.310.346**	**1.315.514**
juridisch verplicht			*15,3%*				
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd			*84,7%*				
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Verwerving							
Opdrachten	**378.147**	**535.263**	**700.815**	**902.989**	**1.249.006**	**1.129.452**	**860.466**
Verwerving: voorbereidingsfase	0	0	119.443	163.705	513.535	477.336	298.840
Verwerving: realisatie	378.147	535.263	581.372	739.284	735.471	652.116	561.626
Instandhouding							
Opdrachten	**433.473**	**598.240**	**456.046**	**437.025**	**441.675**	**443.208**	**449.070**
Instandhouding Infrastructuur	433.473	598.240	456.046	437.025	441.675	443.208	449.070
Over-/ onderprogrammering							
Fonds	**0**	**– 45.754**	**– 173.870**	**– 362.993**	**– 291.926**	**– 262.314**	**5.978**
Fonds	0	– 45.754	– 173.870	– 362.993	– 291.926	– 262.314	5.978
Ontvangsten	**21.510**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**

Artikel 5 Infrastructuur en vastgoed (bedragen x € 1.000)

	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	1.155.557	1.053.798	1.119.820	1.104.861	1.217.816	1.316.011	1.326.920	1.317.437	1.248.419	1.132.402
Uitgaven	**1.282.970**	**1.473.918**	**1.456.758**	**1.453.109**	**1.401.497**	**1.029.552**	**1.024.940**	**967.499**	**982.303**	**978.205**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Verwerving										
Opdrachten	**758.371**	**600.134**	**644.205**	**600.423**	**648.376**	**734.880**	**694.821**	**674.060**	**595.367**	**479.523**
Verwerving: voorbereidingsfase	245.875	259.376	239.572	216.769	332.554	406.724	381.025	370.420	291.138	183.587
Verwerving: realisatie	512.496	340.758	404.633	383.654	315.822	328.156	313.796	303.640	304.229	295.936
Instandhouding										
Opdrachten	**447.474**	**445.452**	**446.311**	**450.329**	**450.003**	**450.003**	**450.194**	**450.169**	**449.978**	**449.799**
Instandhouding Infrastructuur	447.474	445.452	446.311	450.329	450.003	450.003	450.194	450.169	449.978	449.799
Over-/ onderprogrammering										
Fonds	**77.125**	**428.332**	**366.242**	**402.357**	**303.118**	**– 155.331**	**– 120.075**	**– 156.730**	**– 63.042**	**48.883**
Fonds	77.125	428.332	366.242	402.357	303.118	– 155.331	– 120.075	– 156.730	– 63.042	48.883
Ontvangsten	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**	**28.240**

Toelichting op de instrumenten

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op uitgaven voor levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een overeenkomst is aangegaan. Voor 2024 gaat het op 1 januari 2024 naar verwachting om 15,3 % van het uitgavenbudget. Dit betreft de lopende contracten voor het instandhouden van vastgoed en de reeds aangegane verplichtingen voor nieuwbouw. Dit percentage is exclusief de jaarovereenkomst tussen het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) en Defensie en om die reden relatief laag, omdat de jaarovereenkomst tussen het RVB en Defensie begin januari 2024 tot stand komt en dan verplicht wordt. Naar verwachting wordt op basis van de jaarovereenkomst in januari 2024 het jaarbudget verplicht. Daarom is het deel van 84,7 % beleidsmatig gereserveerd.

Verwerving infrastructuur en vastgoed

De geraamde uitgaven betreffen de verwerving van infrastructuur en vastgoed, inclusief de bijbehorende apparaatskosten RVB en de inrichtingskosten.

Nieuw aan te kopen infrastructuur en vastgoed leidt mogelijk tot hogere of lagere instandhoudingsuitgaven; hiermee wordt rekening gehouden in de raming van de investering. Op het moment dat de gerealiseerde infrastructuur en vastgoed aan het desbetreffende defensieonderdeel ter beschikking is gesteld, worden ook de hogere of lagere instandhoudingsuitgaven verrekend.

Ondanks de extra inspanningen in deze en de vorige kabinetsperiode (Rutte III en IV) werkt en slaapt het Defensiepersoneel nog vaak in gebouwen die in slechte staat zijn en die onvoldoende de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht ondersteunen. Om de vastgoedportefeuille in balans te krijgen zijn ingrijpende keuzes nodig. Met kamerbrief Strategisch Vastgoedplan 2022 (Kamerstukken II, 2022/23 36124, nr. 12) is de kamer geïnformeerd over de doelen en de aanpak. In lijn met het Strategisch Vastgoed Plan zijn ook de budgetten van dit artikel aangepast.

Verwerving infrastructuur en vastgoed - voorbereidingsfase

In onderstaande tabel wordt de planning weergegeven van de infrastructuur- en vastgoedprojecten die zich in de voorbereidingsfase bevinden. Voor deze projecten wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Ook de planning van de A-brieven van DMP-plichtige projecten is - indien van toepassing - in de tabel opgenomen.

Tabel 14 Projecten in voorbereidingsfase (in miljoenen euro)

Projecten in voorbereiding	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Revitalisering regio Den Helder	1.000-2.500			A-brief			
Revitalisering Johannes Postkazerne	250-1.000	A-brief					
Revitalisering Vlb Woensdrecht	250-1.000	A-brief					
Realisering kazerne regio Roosendaal	250-1.000				A-brief		
Realisering kazerne regio Schaarsbergen	250-1.000				A-brief		
Uitbreiding Afmeercapaciteit de Nieuwe Haven	100-250	A-brief					
Marine Etablissement Amsterdam (MEA)	100-250		A-brief				
Revitalisering JWK Assen	100-250		A-brief				
Revitalisering regio 't Harde	100-250			A-brief			

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 zijn alle projecten behalve het project Revitalisering Johannes Postkazerne nieuw in de voorbereidingsfase.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Verwerving infrastructuur en vastgoed - onderzoeksfase

In onderstaande tabel wordt het projectbudget en de planning van Kamerbrieven weergegeven van de verwervingsprojecten voor infrastructuur en vastgoed die zich in de onderzoeksfase bevinden. In deze fase wordt onderzocht hoe invulling gegeven kan worden aan de behoefte.

Tabel 15 Projecten in onderzoeksfase (in miljoenen euro)

Projecten in onderzoek	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Geen projecten in de onderzoeksfase.							

Verwerving infrastructuur en vastgoed - realisatiefase

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de projecten voor infrastructuur en vastgoed die zich in de realisatiefase bevinden. Dit betekent dat de opdracht voor verwerving aan de uitvoeringsorganisaties is gegeven. In onderstaande tabel wordt ook weergegeven wat het projectbudget van deze projecten is en hoe dit projectbudget over de jaren verdeeld is (tenzij commercieel vertrouwelijk).

Tabel 16 Projecten in realisatiefase (in miljoenen euro)

Projecten in realisatie	Project-budget	t/m 2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
DBFMO Nationaal Militair Museum	137,0	36,6	5,9	5,6	6,2	5,8	5,9	71,0
Bouwtechnische verbeteringen brandveiligheid	157,0	144,0	13,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Nieuwbouw Technology Center Land (TCL)	100-250			Commercieel vertrouwelijk				
Verbeteren Legering Defensiebreed (fase 1 en fase 2)	308,6	125,5	89,4	68,2	20,0	5,5	0,0	
Aanpassing Vastgoed Defensie	416,9	99,4	74,7	62,7	62,1	70,6	30,0	17,4
DBFMO Kromhoutkazerne	658,6	234,9	30,9	31,8	34,9	37,5	36,7	251,9
Herinrichting Kamp Nieuw Milligen (KNM)	250-1.000			Commercieel vertrouwelijk				
Revitalisering Bernhardkazerne	250-1.000			Commercieel vertrouwelijk				
Revitalisering Vliegbasis Woensdrecht	250-1.000			Commercieel vertrouwelijk				
SAM (Samenwerking AIVD MIVD)	250-1.000			Commercieel vertrouwelijk				

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 is het project Verbeteren Legering Defensiebreed fase 2 toegevoegd.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

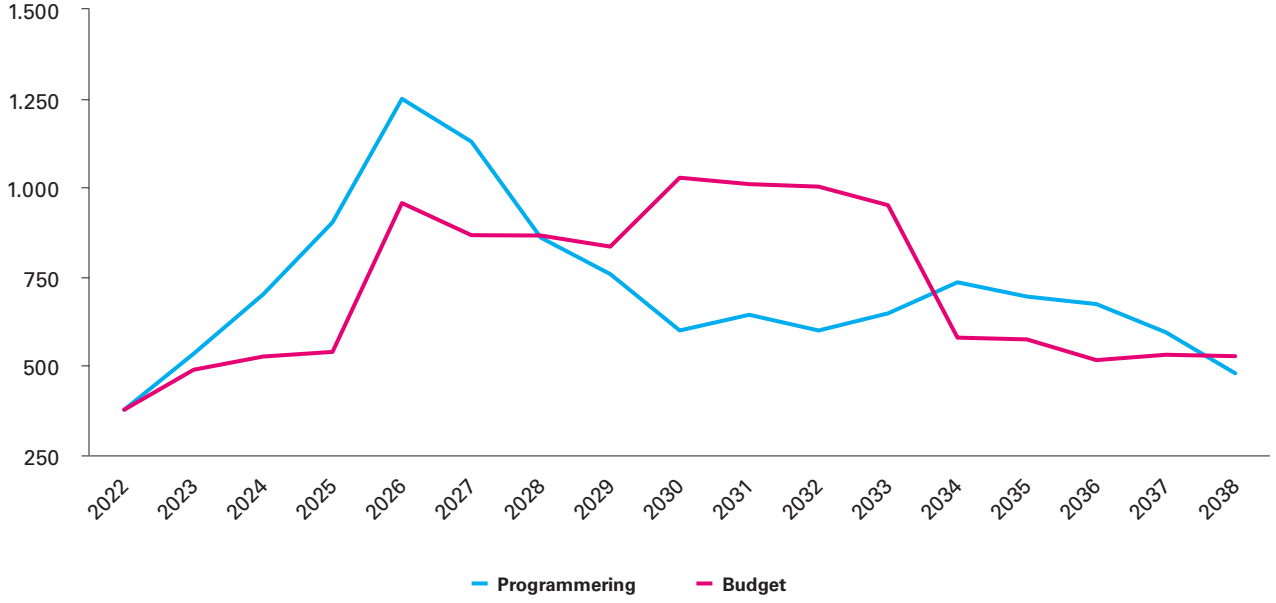
Instandhouding infrastructuur en vastgoed

De geraamde uitgaven dienen voor de instandhouding van het vastgoed en de infrastructuur van Defensie. De omvang van de vastgoedportefeuille van Defensie is bijna 6 miljoen m^2 bebouwd vloeroppervlak verdeeld over totaal 447 locaties in binnen- en buitenland. De portefeuille omvat circa 11.000 gebouwen. Daarnaast bezit Defensie circa 342 miljoen m2 terrein, waarvan circa 260 miljoen m2 aan oefen- en schietterreinen. Defensie gebruikt bovendien ook indirect ruimte: geluidsruimte om te kunnen vliegen en veiligheidszones rondom bijvoorbeeld munitieopslag. In bijlage 1 wordt de instandhouding nader toegelicht.

Het budget voor de instandhouding van het vastgoed voor 2024 en volgende jaren is lager dan het budget dat voor 2023 geraamd is. Dit verschil wordt voornamelijk veroorzaakt doordat er zowel in 2022 als in 2023 € 140 miljoen extra budget is toegevoegd vanuit het Strategisch Vastgoedplan. Daarnaast is budget dat in 2022 niet tot uitgaven heeft geleid (€ 34,3 miljoen) toegevoegd aan het budget voor 2023.

Over-/onderprogrammering infrastructuur en vastgoed

Figuur 7 Infrastructuur en Vastgoed (in miljoenen euro)

Toelichting
In het DMF wordt gewerkt met overprogrammering: zo worden in de eerste begrotingsjaren meer plannen toegestaan dan het beschikbare budget. Door met deze overprogrammering te werken wordt zoveel als mogelijk getracht te voorkomen dat vertragingen bij individuele projecten leiden tot onderrealisatie van het beschikbare budget. Op dit moment wordt een overprogrammering van maximaal 30 procent gehanteerd. Over de gehele looptijd sluit het fonds op nul, doordat de overprogrammering in eerdere jaren wordt gecompenseerd door onderprogrammering in latere jaren. Het hanteren van overprogrammering is nader toegelicht in de leeswijzer.

De over-/onderprogrammering wordt in de budgettaire tabel apart inzichtelijk gemaakt. Omdat niet meer uitgegeven mag worden dan aan budget (de uitgaven in de budgettaire tabel) is geautoriseerd, vindt op de over-/onderprogrammering geen realisatie plaats. In 2024 is sprake van overprogrammering. Dit is ook inzichtelijk gemaakt in de begeleidende grafiek, waarin de budgetlijn (roze lijn) onder de behoeftelijn (blauwe lijn) ligt. In latere jaren is het tegenovergestelde het geval, zodat over de gehele planperiode plannen en budget gelijk zijn.

Ontvangsten

De verkoopopbrengsten infrastructuur en vastgoed hebben betrekking op de opbrengsten van de af te stoten objecten. Het overtollig vastgoed wordt in vrijwel alle gevallen eerst op basis van het Kader Overname Rijksvastgoed (KORV) door het RVB ingekocht. Incidenteel vinden nog verkopen onder de oude werkwijze plaats.

3.6 Artikel 6: IT

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het doel van dit artikel is inzicht bieden in het investeren in en instandhouden van de IT van Defensie. De verwerving wordt nader uitgesplitst in de voorbereidings-, onderzoeks- en realisatiefase.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**1.105.595**	**1.126.299**	**1.737.187**	**2.033.285**	**1.848.310**	**1.757.517**	**1.460.799**
Uitgaven	**751.622**	**902.235**	**1.816.435**	**1.369.419**	**1.520.721**	**1.325.505**	**1.301.841**
juridisch verplicht			*23,0%*				
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd			*77,0%*				
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Verwerving							
Opdrachten	**371.412**	**697.637**	**1.410.078**	**1.546.388**	**1.331.303**	**1.290.075**	**890.215**
Verwerving: voorbereidingsfase	**0**	**0**	619.107	965.105	1.026.338	887.858	722.691
Verwerving: realisatie	371.412	697.637	790.971	581.283	304.965	402.217	167.524
Instandhouding							
Opdrachten	**380.210**	**457.523**	**555.159**	**451.081**	**474.295**	**478.629**	**491.243**
Instandhouding IT	380.210	457.523	555.159	451.081	474.295	478.629	491.243
Over-/ onderprogrammering							
Fonds	**0**	**– 252.925**	**– 148.802**	**– 628.050**	**– 284.877**	**– 443.199**	**– 79.617**
Fonds	0	– 252.925	– 148.802	– 628.050	– 284.877	– 443.199	– 79.617
Ontvangsten	**22.797**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**

Artikel 6 IT (bedragen x € 1.000)										
	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	1.490.581	1.567.308	1.386.600	1.353.834	1.340.744	1.363.601	1.222.457	1.235.201	1.215.932	1.864.001
Uitgaven	**1.521.589**	**1.556.777**	**1.420.672**	**1.522.209**	**1.851.900**	**1.832.958**	**1.375.186**	**1.326.861**	**1.334.215**	**1.334.321**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Verwerving										
Opdrachten	**920.116**	**994.349**	**817.166**	**786.402**	**774.002**	**790.877**	**655.165**	**668.164**	**650.336**	**1.295.186**
Verwerving: voorbereidingsfase	751.467	867.699	688.574	659.743	651.187	663.364	533.497	547.466	529.511	1.174.237
Verwerving: realisatie	168.649	126.650	128.592	126.659	122.815	127.513	121.668	120.698	120.825	120.949
Instandhouding										
Opdrachten	**491.124**	**489.618**	**490.193**	**488.191**	**487.501**	**489.483**	**488.051**	**487.796**	**486.355**	**489.143**
Instandhouding IT	491.124	489.618	490.193	488.191	487.501	489.483	488.051	487.796	486.355	489.143
Over-/ onderprogrammering										
Fonds	**110.349**	**72.810**	**113.313**	**247.616**	**590.397**	**552.598**	**231.970**	**170.901**	**197.524**	**– 450.008**
Fonds	110.349	72.810	113.313	247.616	590.397	552.598	231.970	170.901	197.524	– 450.008
Ontvangsten	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.769**	**16.621**

Toelichting op de instrumenten

Het aandeel juridisch verplicht heeft betrekking op uitgaven voor levering van goederen en/of diensten waarvoor Defensie een overeenkomst is aangegaan. Voor 2024 gaat het naar verwachting om 23,0 % van het uitgavenbudget. Dit betreft de lopende contracten voor het instandhouden van IT en de reeds aangegane verplichtingen voor IT-projecten.

Het resterende deel, 77,0 % van dit artikel, is beleidsmatig gereserveerd voor noodzakelijk geachte investeringen en onderhoudsprogramma's, waarvan het aangaan van de juridische verplichting wordt voorbereid.

Verwerving IT

Defensie transformeert naar een moderne, technologisch hoogwaardige organisatie met een sneller reactievermogen, groter aanpassingsvermogen en betere gevechtskracht, handelend op basis van de beste informatie. In de huidige kabinetsperiode wordt daarom extra in IT geïnvesteerd, bestemd voor IT uitgaven. Schotelsystemen worden aangeschaft ter ondersteuning van F-35 jachtvliegtuigen en onbemande MQ-9 systemen. Met het oog op de interoperabiliteit worden pantserwielvoertuigen voorzien van moderne missiemodules (Joint Electronic Attack (EOV)).

De geraamde uitgaven aan investeringen betreffen de investeringen in IT. Onderstaande tabellen tonen de IT-projecten voor de komende vijftien jaar die groter zijn dan € 100 miljoen, onderverdeeld naar voorbereidingsfase, onderzoeksfase en realisatiefase.

Nieuw aan te kopen materieel (door middel van het verwervingsproject) leidt mogelijk tot hogere of lagere instandhoudingsuitgaven; hiermee wordt rekening gehouden in de raming van de investering. Op het moment dat de nieuw verworven IT-middelen aan het betreffende defensieonderdeel worden overgedragen, worden ook de hogere of lagere instandhoudingsuitgaven verrekend.

Verwerving IT - voorbereidingsfase

In onderstaande tabel wordt de planning weergegeven van de IT-projecten die zich in de voorbereidingsfase bevinden. Voor deze projecten wordt de behoeftestelling uitgewerkt. Ook de planning van de A-brieven van DMP-plichtige projecten is - indien van toepassing - in de tabel opgenomen.

Tabel 17 Projecten in voorbereidingsfase (in miljoenen euro)

Projecten in voorbereiding	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Programma Foxtrot	1.000-2.500	A-brief					
C2LAN	250-1.000		A-brief				
Military Transmision Building Block	1.000-2.500	A-brief					

Ten opzichte van de ontwerpbegroting 2023 zijn de bovenstaande projecten nieuw in de voorbereidingsfase.

Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Verwerving IT - onderzoeksfase

In onderstaande tabel wordt het projectbudget en de planning van Kamerbrieven weergegeven van de verwervingsprojecten voor IT die zich in de onderzoeksfase bevinden. In deze fase wordt onderzocht hoe invulling gegeven kan worden aan de behoefte.

Tabel 18 Projecten in onderzoeksfase (in miljoenen euro)

Projecten in onderzoek	Project-budget	2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Geen projecten in de onderzoeksfase.							

Er zijn geen projecten in de onderzoeksfase.

Verwerving IT - realisatiefase

Tabel 19 Projecten in realisatiefase (in miljoenen euro)

Projecten in realisatie	Project-budget	t/m 2023	2024	2025	2026	2027	2028 e.v.
Geïnstrumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden	114,0	57,1	28,0	28,9	0,0	0,0	0,0
GrIT	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOV-systeem	148,4	27,7	10,9	68,8	3,2	3,2	34,8
FOXTROT (SP0-FP1)	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
Joint EOV Electronic Attack	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
Modernisering Tactische Indoor Simulator (TACTIS)	100-250	Commercieel vertrouwelijk					
KMAR Grenade-29	250-1.000	Commercieel vertrouwelijk					
MOC ABNL	100-250	Commercieel vertrouwelijk					

Ten opzichte van de begroting 2023 is het programma Joint EOV Electronic Attack overgegaan van de voorbereidingsfase naar de realisatiefase. De overige projecten zijn nieuw in de realisatiefase.

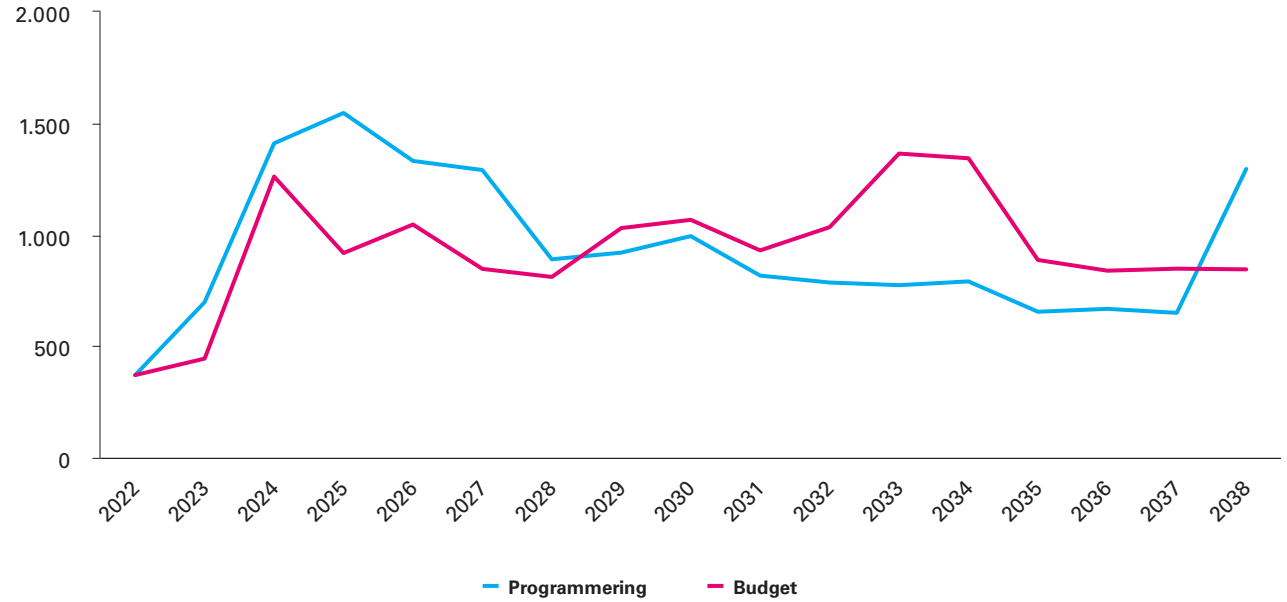
Het DPO biedt een verdere uitwerking van deze projecten.

Instandhouding IT

De geraamde uitgaven dienen voor instandhouding van de IT van Defensie. Informatietechnologie (IT) en techniek in bredere zin ontwikkelen razendsnel. Informatie sneller en slimmer verkrijgen, verwerken en verspreiden, om zo gericht te sturen en succesvol te kunnen zijn in moderne conflicten en crises vormt de kern van informatiegestuurd optreden. Voorts wordt met de Defensienota een aantal gerichte maatregelen moderne IT toegepast om op arbeidsextensieve wijze bij te dragen aan hogere materiële gereedheid, compliance en veiligheid en inzicht voor snellere en betere besluitvorming. Vanuit de Instandhouding IT wordt een bijdrage geleverd aan voornoemde activiteiten.

Over-/en onderprogrammering IT

Figuur 8 IT (in miljoenen euro)

Toelichting
In het DMF wordt gewerkt met overprogrammering: zo worden in de eerste begrotingsjaren meer plannen toegestaan dan het beschikbare budget. Door met deze overprogrammering te werken wordt zoveel als mogelijk getracht te voorkomen dat vertragingen bij individuele projecten leiden tot onderrealisatie van het beschikbare budget. Op dit moment wordt een overprogrammering van maximaal 30 procent gehanteerd. Over de gehele looptijd sluit het fonds op nul, doordat de overprogrammering in eerdere jaren wordt gecompenseerd door onderprogrammering in latere jaren. Het hanteren van overprogrammering is nader toegelicht in de leeswijzer.

De over-/onderprogrammering wordt in de budgettaire tabel apart inzichtelijk gemaakt. Omdat niet meer uitgegeven mag worden dan aan budget (de uitgaven in de budgettaire tabel) is geautoriseerd, vindt op de over-/onderprogrammering geen realisatie plaats. In 2024 is sprake van overprogrammering. Dit is ook inzichtelijk gemaakt in de begeleidende grafiek, waarin de budgetlijn (roze lijn) onder de behoeftelijn (blauwe lijn) ligt. In latere jaren is het tegenovergestelde het geval, zodat over de gehele planperiode plannen en budget gelijk zijn.

Ontvangsten

Dit zijn de ontvangsten die rechtstreeks gerelateerd zijn aan IT, bijvoorbeeld als het Joint Informatievoorziening Commando (JIVC) van Defensie diensten levert aan derden.

3.7 Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Het DMF wordt gefinancierd met een bijdrage van de Defensiebegroting. Deze bijdrage is op de Defensiebegroting opgenomen op artikel 13, «Bijdrage aan het Defensiematerieelbegrotingsfonds». Op dit begrotingsartikel wordt de bijdrage van het voedingsartikel van de Defensiebegroting ontvangen. Dit artikel is technisch van aard.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 7 Bijdragen andere begrotingen rijk (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Uitgaven	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
juridisch verplicht							
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd							
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Ontvangsten	**4.869.867**	**5.467.518**	**10.592.237**	**10.872.797**	**10.704.655**	**10.113.654**	**9.995.201**

Artikel 7 Bijdragen andere begrotingen rijk (bedragen x € 1.000)

Verplichtingen		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitgaven		**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
juridisch verplicht											
bestuurlijk gebonden											
beleidsmatig gereserveerd											
nog niet ingevuld/vrij te besteden											
Ontvangsten	**9.742.042**	**9.577.279**	**9.538.359**	**9.502.097**	**9.492.323**	**9.108.356**	**9.096.205**	**9.118.929**	**9.101.065**	**9.016.562**	

3.8 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten

Omschrijving van de samenhang in het beleid

Op dit artikel worden de overige uitgaven en ontvangsten opgenomen. Het betreft uitgaven en/of ontvangsten die op een later moment toegedeeld moeten worden aan de beleidsartikelen van het DMF. Een voorbeeld hiervan is de uitgekeerde loon- en prijsbijstelling, die nog moet worden verdeeld over de afzonderlijke artikelen; dit budget wordt tussentijds aangehouden op dit artikel.

Budgettaire gevolgen van beleid en budgetflexibiliteit

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)							
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Verplichtingen		**0**	**40.000**	**14.877**	**0**	**0**	**0**
Uitgaven		**0**	**40.000**	**14.877**	**0**	**0**	**0**
juridisch verplicht							
bestuurlijk gebonden							
beleidsmatig gereserveerd							
nog niet ingevuld/vrij te besteden							
Nader te wijzen uitgaven							
Fonds		**0**	**40.000**	**14.877**	**0**	**0**	**0**
Fonds		0	40.000	14.877	0	0	0
Ontvangsten	577.406	645.850	0	0	0	0	0

Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten (bedragen x € 1.000)										
	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Verplichtingen	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**105.322**	**82.194**
Uitgaven	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**105.322**	**82.194**
juridisch verplicht										
bestuurlijk gebonden										
beleidsmatig gereserveerd										
nog niet ingevuld/vrij te besteden										
Nader te wijzen uitgaven										
Fonds	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**105.322**	**82.194**
Fonds	0	0	0	0	0	0	0	0	105.322	82.194
Ontvangsten	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**

4. BIJLAGEN

4.1 Bijlage instandhouding vastgoed

In deze bijlage wordt een toelichting gegeven op de instandhouding van het vastgoed van Defensie.

1. Instandhouding van het vastgoed
Scope van instandhouding

Onder instandhouding vallen alle activiteiten op het vlak van het onderhouden van het vastgoed in eigendom, de huur van vastgoed en de inrichting van ruimten. Daarnaast vallen ook de Commandanten Voorzieningen (COVO) voor kleine aanpassingen binnen de scope, net als adviesuren van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB). Aanpassingen aan nieuwe wetgeving en verduurzaming van vastgoed vallen onder investeringen, tenzij deze bij onderhoud gelijk mee te nemen zijn. Door de ruimere definitie van instandhouding is de budgetreeks in onderstaande tabel groter dan die opgenomen in het strategisch vastgoedplan.

Aanpak instandhouding

Voor het onderhoud van het vastgoed wordt onderscheid gemaakt tussen planbaar en niet-planbaar onderhoud. Planbaar onderhoud (PO) wordt gepland op basis van inspecties die worden verzorgd door het RVB. Niet-planbaar onderhoud (NPO) vindt plaats op moment dat storingen optreden. Periodiek worden gebouwen geïnspecteerd om de staat van het vastgoed vast te stellen. Het streven is om gemiddeld genomen een gebouw een keer in de zes jaar te inspecteren. Op dit moment wordt bij het RVB een onderhoudsmanagementsysteem (OMS) geïmplementeerd waardoor frequenter, near realtime inzicht gaat ontstaan in de staat van het vastgoed.

De bevindingen uit de inspecties worden afgezet ten opzichte van het gevraagde kwaliteitsniveau en worden daarna via het Meerjarig Onderhoudsplan (MJOP) geprioriteerd en afgestemd met de Defensieonderdelen. Hierbij wordt gekeken naar criteria zoals veiligheid, wettelijke verplichting en operationele noodzaak. NPO betreft de herstelwerkzaamheden en reparaties die niet zijn voorzien en niet kunnen wachten om opgenomen te worden in het MJOP. Ook het opheffen van mankementen naar aanleiding van keuringen wordt vanuit het NPO betaald. Voor een gezonde portefeuille zou een verhouding tussen PO en NPO van 80 / 20 verwacht worden. In werkelijkheid is door de achterstanden in onderhoud die verhouding 40 / 60.

Binnen instandhouding kan onderscheid gemaakt worden in de volgende activiteiten die het RVB voor Defensie uitvoert:
- Instandhouding Gebouwen
- Instandhouding Start & Rolbanen
- Instandhouding ECT (ondergrondse infra, wegen, havens)
- Instandhouding Schietbanen
- Cyclisch Terrein Technisch onderhoud (bos- en groenvoorziening)
- Vastgoedinformatie
- Juridisch- en omgevingsbeheer
- Keuringen

Instandhouding van Beveiligingssystemen wordt op dit moment door RVB uitgevoerd, maar gaat met de implementatie van DBBS over naar Defensie. Ook de instandhouding van vastgoed buiten Nederland voert Defensie zelf uit, net als de storingen via de Servicedienst Vastgoed Defensie.

Het huidige vastgoed is, ondanks de extra inspanningen in deze en de vorige kabinetsperiode (Rutte III en IV) vaak verouderd, niet duurzaam, slecht onderhouden en duur. Defensie wil modern vastgoed dat optimaal bijdraagt aan de gereedstelling en inzet van de krijgsmacht en heeft daarom behoefte aan kazernes die aantrekkelijk zijn om in te werken en wonen, die duurzaam en betaalbaar zijn en op logische plekken staan in Nederland. Om de vastgoedportefeuille in balans te krijgen zijn ingrijpende keuzes nodig. In de kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, 36124, nr. 12) worden de kaders, doelstellingen en aanpak voor het Defensievastgoed nader toegelicht.

Met het RVB worden in een jaaropdracht afspraken gemaakt over de te leveren prestaties en de hiervoor beschikbare middelen. Het RVB is verantwoordelijk voor de uitvoering van de daarbij horende beheer- en onderhoudsregimes. De prestaties van vastgoed en infrastructuur worden gemeten en uitgedrukt in prestatie-indicatoren. De indicatoren leggen de verbinding tussen de sturing op en verantwoording over de prestaties.

Kengetallen

Defensie heeft met het RVB een afspraak gemaakt over de hoeveelheid te beheren vastgoed en om tenminste 90 procent van de wettelijke keuringen voor installaties tijdig goedgekeurd te hebben. Defensie is met het RVB in overleg over het verbeteren van de informatievoorziening, rapportage-systematiek en meetindicatoren, zoals hersteltijd storingen, projecttevre-denheid, inspecties en doelmatigheid. Mede als gevolg van de voortgang op dit onderwerp is de ernstige onvolkomenheid van de Algemene Rekenkamer voor vastgoedbeheer afgeschaald naar een onvolkomenheid (Kamerstuk 36360-X-2).

Tabel 20 Kengetallen

Kengetal	Indicator	Hoeveelheid
Bruto Vloer Oppervlakte (x 1.000)	Aantal m² kantoren/lesgebouwen	1.588
	Aantal m² legering	798
	Aantal m² hangars/stallingen	493
	Aantal m² bunkers/shelters	151
	Aantal m² werkplaatsen/magazijnen	1.755
	Aantal m² overige gebouwen	1.098
	Aantal m² totaal	5.883
Keuringen	% installaties	92%

2. Budgettaire aspecten
In de Kamerbrief 'Strategisch Vastgoedplan 2022' (Kamerstukken II, 2022/23, 36124, nr. 12) die in december 2022 met de Kamer is gedeeld, worden de kaders en doelstellingen van het Strategisch Vastgoedplan uiteengezet. Doel is om een vastgoedportefeuille te realiseren die de taakuitvoering optimaal ondersteunt en toekomstbestendig is. Om de transformatie van het vastgoed te kunnen realiseren, is in de Defensienota 2022 het budget voor vastgoed structureel verhoogd. Het geld hiervoor is met de afgelopen eerste suppletoire begroting toegevoegd aan de DMF-begroting. De

potentiele positieve disbalans in 2023 kan gebruikt worden om de jaren 2024 t/m 2026 te compenseren. Vanaf 2029 wordt, afhankelijk van de uitvoering van het Strategisch Vastgoedplan, een positieve disbalans verwacht die ingezet kan worden voor de benodigde vastgoed (vervangings-)investeringen.

Tabel 21 Behoefte en budget

Artikelonderdeel		2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
DMF 5.2	Instandhouding									
	Behoefte/raming	443.473	498.240	496.046	477.025	461.675	443.208	449.070	437.474	425.452
	Budget	433.473	598.240	456.046	437.025	441.675	443.208	449.070	447.474	445.452
	Potentiele disbalans		100.000	– 40.000	– 40.000	– 20.000	–	–	10.000	20.000

Artikelonderdeel		2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
DMF 5.2	Instandhouding								
	Behoefte/raming	416.311	410.329	390.003	370.003	350.194	350.169	349.978	349.799
	Budget	446.311	450.329	450.003	450.003	450.194	450.169	449.978	449.799
	Potentiele disbalans	30.000	40.000	60.000	80.000	100.000	100.000	100.000	100.000

3. Overig

Defensie heeft een aantal instandhoudingsprogramma's opgenomen in de investeringen, met name op het gebied van Keukens en Legering. Het betreft vervangingsinvesteringen en zijn daarom geen onderdeel van het instandhoudingsbudget, maar dragen wel gericht bij aan het wegwerken van achterstanden en het verbeteren van het leefklimaat.

4.2 Bijlage verdiepingshoofdstuk

In het verdiepingshoofdstuk worden de belangrijkste mutaties ten opzichte van de begroting 2023 weergegeven.

Toelichting op de mutaties

1. *Interdepartementale overboekingen*

Vanuit diverse ministeries is budget naar het DMF overgeheveld voor het uitvoeren van activiteiten en vice versa. Per saldo daalde begroting van het DMF met € 27,4 miljoen voor 2024. Een volledig overzicht van de interdepartementale budgetoverhevelingen sinds de 1e suppletoire begroting 2023 is hieronder toegevoegd.

Tabel 22 Overzicht interdepartementale overboekingen (bedragen x € 1.000)

Omschrijving	artikel	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Bijdrage aan BZ ambition plan developing & enhancing cyber capacity	1, 2, 3, 4, 6	– 180	0	0	0	0	0
Bijdrage aan BZK kostenverdeelnotitie 2023	6	– 520	0	0	0	0	0
Bijdrage capaciteit KMar grensdoorlaatposten regio zuid	6	0	0	338	475	475	475
Bijdrage I&W capacity gap luchtverkenningscapaciteit kustwacht NL	3	0	0	0	0	0	0
bijdrage van BZK aan gezamenlijke projecten	1	178	– 188	0	0	0	0
Bijdrage van BZK additioneel budget informatiehuishouding 2024	1, 6	0	2275	2275	2275	2275	2275
Bijdrage van J&V aanpak ondermijning internationaal	6	0	825	75	75	75	75
Bijdrage van J&V bewaken & beveiligen persoons beveiliging binnenland	2	0	23763	12326	13900	13900	13900
Bijdrage van J&V implementatiekosten wetboek van strafvordering 2023	3	20	0	0	0	0	0
Bijdrage van J&V meerkosten huisvesting	3	1190	0	0	0	0	0
Bijdrage van J&V voor CARIB	6	700	700	700	700	700	700
Bijdrage van LNV meerkosten huisvesting	6	1190	0	0	0	0	0

2. *Mutaties per artikel*
   De financiële instrumenten, zoals instandhouding en verwerving zijn bijgesteld. Dit o.a. naar aanleiding van het herschikken van activiteiten tussen de defensieonderdelen met de daarbij behorende financiële middelen.

Tabel 23 Artikel 1: Defensiebreed materieel

	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**1.450.849**	**2.458.413**	**2.360.749**	**1.601.289**	**1.417.758**	**1.652.261**	**1.204.338**	**952.114**	**1.289.416**	**1.620.505**	**1.615.505**	**1.947.365**	**2.004.812**	**3.186.423**	**1.611.570**	**– 148**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**– 368.163**	**– 135.988**	**– 186.644**	**– 197.238**	**– 122.559**	**– 332.534**	**3.936**	**– 56.791**	**– 8.671**	**4**	**25.688**	**17.287**	**8.832**	**8.730**	**8.730**	**– 1.222.421**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**53.567**	**– 772.682**	**– 133.668**	**677.988**	**302.983**	**182.907**	**199.679**	**351.553**	**– 228.093**	**– 629.560**	**– 565.755**	**– 724.612**	**– 372.521**	**– 1.285.989**	**552.298**	**2.926.855**
Nieuwe mutaties	**0**	**339.610**	**146.771**	**96.576**	**81.892**	**147.358**	**84.735**	**82.235**	**82.235**	**82.235**	**82.235**	**82.235**	**82.235**	**82.235**	**82.235**	**– 51.598**
2M duurzaam inzetbaar: zorgloket, opleidingen, coaches	0	– 7.778	– 4.850	0	0	0	2.500	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Herschikking adaptief	0	0	0	0	– 1.300	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Herschikking general aviation	0	0	58	116	116	116	116	116	116	116	116	116	116	116	116	116
Versterken inlichtingen en veiligheidscapaciteit mivd	0	29.995	26.445	24.210	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927	28.927
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.611.570
Bijstellen onder-overprogrammering vanuit art 8	0	14.500	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Terugdraaien instroom 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	– 1.745.403
Uitdelen eindejaarsmarge DMF investeringen	0	149.314	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	153.579	96.265	60.836	54.149	66.123	53.192	53.192	53.192	53.192	53.192	53.192	53.192	53.192	53.192	53.192
Oekraine pakket 2	0	0	19.153	11.414	0	52.192	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
verwerving commit snel inzetbare infrastructuur 1 GNC	0	0	9.700	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2024	**1.136.253**	**1.889.353**	**2.187.208**	**2.178.615**	**1.680.074**	**1.649.992**	**1.492.688**	**1.329.111**	**1.134.887**	**1.073.184**	**1.157.673**	**1.322.275**	**1.723.358**	**1.991.399**	**2.254.833**	**1.652.688**

Tabel 24 Artikel 2: Maritiem materieel																
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**676.321**	**1.044.064**	**1.236.373**	**1.970.152**	**2.121.416**	**2.173.131**	**2.308.310**	**2.581.394**	**2.692.312**	**2.366.167**	**2.014.479**	**1.605.640**	**1.492.042**	**580.356**	**912.379**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**102.231**	**57.976**	**65.706**	**105.504**	**100.670**	**82.234**	**– 26.702**	**68.782**	**10.984**	**9.050**	**8.817**	**6.302**	**5.443**	**14.034**	**10.095**	**157.990**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**– 3.694**	**210.946**	**45.815**	**– 497.579**	**– 580.226**	**– 401.005**	**– 297.929**	**– 326.944**	**155.563**	**538.324**	**744.089**	**634.711**	**509.011**	**252.620**	**– 195.553**	**– 207.326**
Nieuwe mutaties	**0**	**169.698**	**50.020**	**82.612**	**92.379**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**94.924**	**1.322.468**
Bijdrage van J&V aanpak ondermijning internationaal - team search	0	825	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	912.379
Terugdraaien instroom 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	315.165
Uitdelen eindejaarsmarge dmf investeringen	0	103.512	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	65.361	49.945	82.537	92.304	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849	94.849
Stand ontwerpbegroting 2024	**774.858**	**1.482.684**	**1.397.914**	**1.660.689**	**1.734.239**	**1.949.284**	**2.078.603**	**2.418.156**	**2.953.783**	**3.008.465**	**2.862.309**	**2.341.577**	**2.101.420**	**941.934**	**821.845**	**1.273.132**

Tabel 25 Artikel 3: Land materieel

	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**1.018.265**	**1.452.009**	**1.562.915**	**1.660.834**	**1.639.838**	**973.942**	**1.290.051**	**1.260.770**	**1.347.057**	**1.294.010**	**1.116.971**	**1.387.696**	**1.570.603**	**1.485.334**	**1.654.438**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**– 88.604**	**38.545**	**132.649**	**74.193**	**154.202**	**392.237**	**83.402**	**1.507**	**– 5.563**	**– 7.228**	**– 5.150**	**– 2.673**	**– 1.353**	**– 3.227**	**– 333**	**742.731**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**– 59.777**	**338.162**	**937.827**	**183.261**	**– 223.393**	**237.391**	**220.021**	**329.817**	**– 55.901**	**– 214.182**	**– 161.953**	**– 27.113**	**13.061**	**330.482**	**141.930**	**– 957.522**
Nieuwe mutaties	**0**	**140.509**	**54.512**	**76.453**	**76.173**	**44.756**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**44.755**	**1.699.341**
Bijdrage capaciteit KMar grensdoorlaatposten regio zuid	0	0	338	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475
Bijdrage van J&V bewaken & beveiligen persoons beveiliging binnenland	0	23.763	12.326	13.900	13.900	13.900	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899
Implementatie brede offensief tegen de ondermijnende criminaliteit	0	0	0	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.654.438
Herschikking taken en middelen van assortimentsgewijs) werken	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	148
Overdracht advanced turret trainer (att) COMMIT	0	– 200	– 6.519	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121
Uitdelen eindejaarsmarge DMF investeringen	0	29.447	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	87.499	58.067	61.099	60.819	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402	29.402
Verwerving commit snel inzetbare infrastructuur 1 GNC	0	0	– 9.700	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Stand ontwerpbegroting 2024	**869.884**	**1.969.225**	**2.687.903**	**1.994.741**	**1.646.820**	**1.648.326**	**1.638.229**	**1.636.849**	**1.330.348**	**1.117.355**	**994.623**	**1.402.665**	**1.627.066**	**1.857.344**	**1.840.790**	**1.484.550**

Tabel 26 Artikel 4: Lucht materieel																
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**1.553.149**	**1.843.406**	**1.876.780**	**1.813.914**	**1.806.328**	**1.842.921**	**1.782.654**	**1.492.508**	**1.087.170**	**1.005.701**	**1.238.479**	**1.059.891**	**1.363.886**	**1.285.485**	**2.309.625**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**– 39.561**	**66.517**	**90.840**	**101.687**	**51.818**	**39.022**	**23.653**	**– 14.729**	**– 18.351**	**– 22.278**	**– 22.102**	**– 22.598**	**– 16.704**	**– 6.034**	**5.755**	**299.700**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**– 42.225**	**441.853**	**286.327**	**12.950**	**576.348**	**279.269**	**– 87.391**	**– 321.005**	**160.915**	**322.663**	**1.480**	**134.875**	**– 131.557**	**720.881**	**– 480.681**	**– 1.743.690**
Nieuwe mutaties	**0**	**216.316**	**72.488**	**170.232**	**129.887**	**128.743**	**156.478**	**149.385**	**155.868**	**165.480**	**150.255**	**151.052**	**172.501**	**177.451**	**70.949**	**3.799.205**
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2.309.625
Bijstellen onder overprogrammering vanuit art 8	0	7.416	0	101.724	61.097	57.794	85.529	78.436	84.919	94.531	79.306	80.103	101.552	106.502	0	26.044
Terugdraaien instroom 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.392.587
Uitdelen eindejaarsmarge DMF investeringen	0	76.411	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	132.489	72.488	68.508	68.790	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949	70.949
Stand ontwerpbegroting 2024	**1.471.363**	**2.568.092**	**2.326.435**	**2.098.783**	**2.564.381**	**2.289.955**	**1.875.394**	**1.306.159**	**1.385.602**	**1.471.566**	**1.368.112**	**1.323.220**	**1.388.126**	**2.177.783**	**1.905.648**	**2.355.215**

Tabel 27 Artikel 5: Infrastructuur en Vastgoed																
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**1.096.805**	**964.724**	**941.762**	**850.836**	**769.938**	**721.717**	**728.462**	**795.409**	**793.382**	**804.303**	**802.794**	**805.702**	**801.285**	**746.527**	**751.067**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**– 37.430**	**– 66.717**	**– 19.519**	**497.101**	**492.675**	**548.343**	**508.964**	**628.961**	**613.961**	**598.962**	**548.961**	**173.961**	**173.961**	**173.961**	**173.961**	**173.782**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**28.374**	**21.244**	**20.681**	**20.552**	**20.606**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**20.895**	**30.895**	**32.395**
Nieuwe mutaties	**0**	**63.740**	**34.097**	**30.266**	**27.127**	**24.559**	**24.649**	**28.653**	**28.520**	**28.949**	**28.847**	**28.994**	**28.799**	**26.116**	**26.380**	**772.028**
Versterken inlichtingen en veiligheidscapaciteit mivd	0	4.760	5.560	6.008	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824	6.824
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	751.067
Uitdelen eindejaarsmarge DMF investeringen	0	– 1.165	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	60.145	28.537	24.258	20.303	17.735	17.825	21.829	21.696	22.125	22.023	22.170	21.975	19.292	19.556	14.137
Stand ontwerpbegroting 2024	**1.087.749**	**982.991**	**977.021**	**1.398.755**	**1.310.346**	**1.315.514**	**1.282.970**	**1.473.918**	**1.456.758**	**1.453.109**	**1.401.497**	**1.029.552**	**1.024.940**	**967.499**	**982.303**	**978.205**

Tabel 28 Artikel 6: IT																
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**883.387**	**1.522.049**	**1.317.127**	**1.476.607**	**1.311.473**	**1.289.822**	**1.500.642**	**1.531.969**	**1.401.742**	**1.498.320**	**1.813.300**	**1.795.342**	**1.358.957**	**1.312.899**	**1.328.959**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**– 14.866**	**2.115**	**2.428**	**– 260**	**2.250**	**5.162**	**5.298**	**5.203**	**5.203**	**5.203**	**5.203**	**5.163**	**5.163**	**5.163**	**5.541**	**– 33.307**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**33.714**	**– 970**	**– 7.548**	**– 14.068**	**– 40.084**	**– 43.510**	**– 43.974**	**– 43.107**	**– 42.635**	**– 42.635**	**– 43.251**	**– 43.251**	**– 43.384**	**– 43.384**	**– 53.384**	**– 54.584**
Nieuwe mutaties	**0**	**293.241**	**57.412**	**58.442**	**51.866**	**50.367**	**59.623**	**62.712**	**56.362**	**61.321**	**76.648**	**75.704**	**54.450**	**52.183**	**53.099**	**1.422.212**
Bijdrage van BZK additioneel budget informatiehuishouding 2024	0	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275
Herschikking general aviation	0	0	115	229	229	229	229	229	229	229	229	229	229	229	229	229
Versterken inlichtingen en veiligheidscapaciteit mivd	0	3.267	4.490	5.222	6.725	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643	6.643
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.328.959
Overdracht advanced turret trainer (att) COMMIT	0	200	6.519	121	121	121	121	121	121	121	121	121	121	121	121	121
Terugdraaien instroom 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	37.651
Uitdelen eindejaarsmarge DMF investeringen	0	206.944	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	80.555	44.013	50.595	42.516	41.099	50.355	53.444	47.094	52.053	67.380	66.436	45.182	42.915	43.831	46.334
Stand ontwerpbegroting 2024	**902.235**	**1.816.435**	**1.369.419**	**1.520.721**	**1.325.505**	**1.301.841**	**1.521.589**	**1.556.777**	**1.420.672**	**1.522.209**	**1.851.900**	**1.832.958**	**1.375.186**	**1.326.861**	**1.334.215**	**1.334.321**

Tabel 29 Artikel 7: Bijdragen andere begrotingen Rijk (ontvangsten)

	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**6.521.608**	**9.115.154**	**9.135.995**	**9.215.983**	**8.907.040**	**8.494.083**	**8.667.026**	**8.470.473**	**8.467.388**	**8.445.215**	**8.457.737**	**8.457.745**	**8.447.694**	**8.453.133**	**8.424.147**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**– 1.118.113**	**1.374.500**	**1.308.896**	**1.135.611**	**1.217.010**	**1.249.192**	**1.113.279**	**1.147.661**	**1.112.291**	**1.098.441**	**1.076.145**	**692.170**	**690.070**	**707.355**	**718.477**	**633.351**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**49.829**	**7.385**	**275.313**	**278.037**	**– 81.742**	**139.170**	**– 101.326**	**– 101.418**	**– 101.883**	**– 102.122**	**– 102.122**	**– 102.122**	**– 102.122**	**– 102.122**	**– 102.122**	**– 101.499**
Nieuwe mutaties	**0**	**57.107**	**46.832**	**53.610**	**59.346**	**60.564**	**63.063**	**60.563**	**60.563**	**60.563**	**60.563**	**60.563**	**60.563**	**60.563**	**60.563**	**8.484.710**
2M duurzaam inzetbaar: zorgloket, opleidingen, coaches	0	– 7.778	– 4.850	0	0	0	2.500	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bijdrage capaciteit KMar grensdoorlaatposten regio zuid	0	0	338	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475	475
Bijdrage van BZK additioneel budget informatiehuishouding 2024	0	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275	2.275
Bijdrage van J&V aanpak ondermijning internationaal - team search	0	825	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75
Bijdrage van J&V bewaken & beveiligen persoons beveiliging binnenland	0	23.763	12.326	13.900	13.900	13.900	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899	13.899
Herschikking adaptief	0	0	0	0	– 1.300	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Herschikking general aviation	0	0	173	345	345	345	345	345	345	345	345	345	345	345	345	345
Implementatie brede offensief tegen de ondermijnende criminaliteit	0	0	0	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100	1.100

	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Versterken inlichtingen en veiligheidscapaciteit MIVD	0	38.022	36.495	35.440	42.476	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394	42.394
Extrapolatie 2038	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8.424.147
Stand ontwerpbegroting 2024	**5.453.324**	**10.554.146**	**10.767.036**	**10.683.241**	**10.101.654**	**9.943.009**	**9.742.042**	**9.577.279**	**9.538.359**	**9.502.097**	**9.492.323**	**9.108.356**	**9.096.205**	**9.118.929**	**9.101.065**	**9.016.562**

Tabel 30 Artikel 8: Overige uitgaven en ontvangsten

	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038
Stand ontwerpbegroting 2023	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Mutatie 1e suppletoire begroting 2023	**130**	**1.412.052**	**1.223.436**	**554.624**	**537.954**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**	**514.728**
Mutatie 1e incidentele suppletoire begroting 2023	**39.870**	**– 231.168**	**– 874.121**	**– 105.067**	**– 137.976**	**– 136.777**	**– 112.627**	**– 112.627**	**– 112.627**	**– 97.627**	**– 97.627**	**– 97.627**	**– 97.627**	**– 97.627**	**– 97.627**	**– 97.627**
Nieuwe mutaties	**0**	**– 1.166.007**	**– 349.315**	**– 449.557**	**– 399.978**	**– 377.951**	**– 402.101**	**– 402.101**	**– 402.101**	**– 417.101**	**– 417.101**	**– 417.101**	**– 417.101**	**– 417.101**	**– 311.779**	**– 334.907**
bijstellen onder overprogrammering vanuit art 8	0	– 21.916	0	– 101.724	– 61.097	– 57.794	– 85.529	– 78.436	– 84.919	– 94.531	– 79.306	– 80.103	– 101.552	– 106.502	0	– 26.044
uitdelen eindejaarsmarge dmf investeringen	0	– 564.463	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
uitdeling prijsbijstelling materieel, it en vastgoed	0	– 579.628	– 349.315	– 347.833	– 338.881	– 320.157	– 316.572	– 323.665	– 317.182	– 322.570	– 337.795	– 336.998	– 315.549	– 310.599	– 311.779	– 308.863
Stand ontwerpbegroting 2024	**40.000**	**14.877**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**105.322**	**82.194**

4.3 Bijlage instandhoudingsuitgaven

De instandhoudingsuitgaven van de grootste wapensystemen zijn weergegeven in de onderstaande tabel. De instandhoudingsuitgaven van de overige wapensystemen zijn samengevoegd onder de regel «overig» in onderstaande tabel. Voor het jaar 2022 zijn de realisatiecijfers opgenomen. Voor 2023 en verder betreft het een raming. Het betreft de instandhoudingsuitgaven van de artikelen 1 tot en met 4 in het DMF. De schommelingen in de ramingen zijn het gevolg van bijvoorbeeld gepland groter periodiek onderhoud.

De instandhoudingsuitgaven per wapensysteem komt overeen met de optelling van de uitgaven van alle defensieonderdelen voor het betreffende wapensysteem. Omdat met deze optelling per wapensysteem sprake is van een andere doorsnede van de instandhoudingsuitgaven, zijn deze niet direct te herleiden bij de instandhoudingsuitgaven zoals vermeld bij de afzonderlijke begrotingsartikelen.

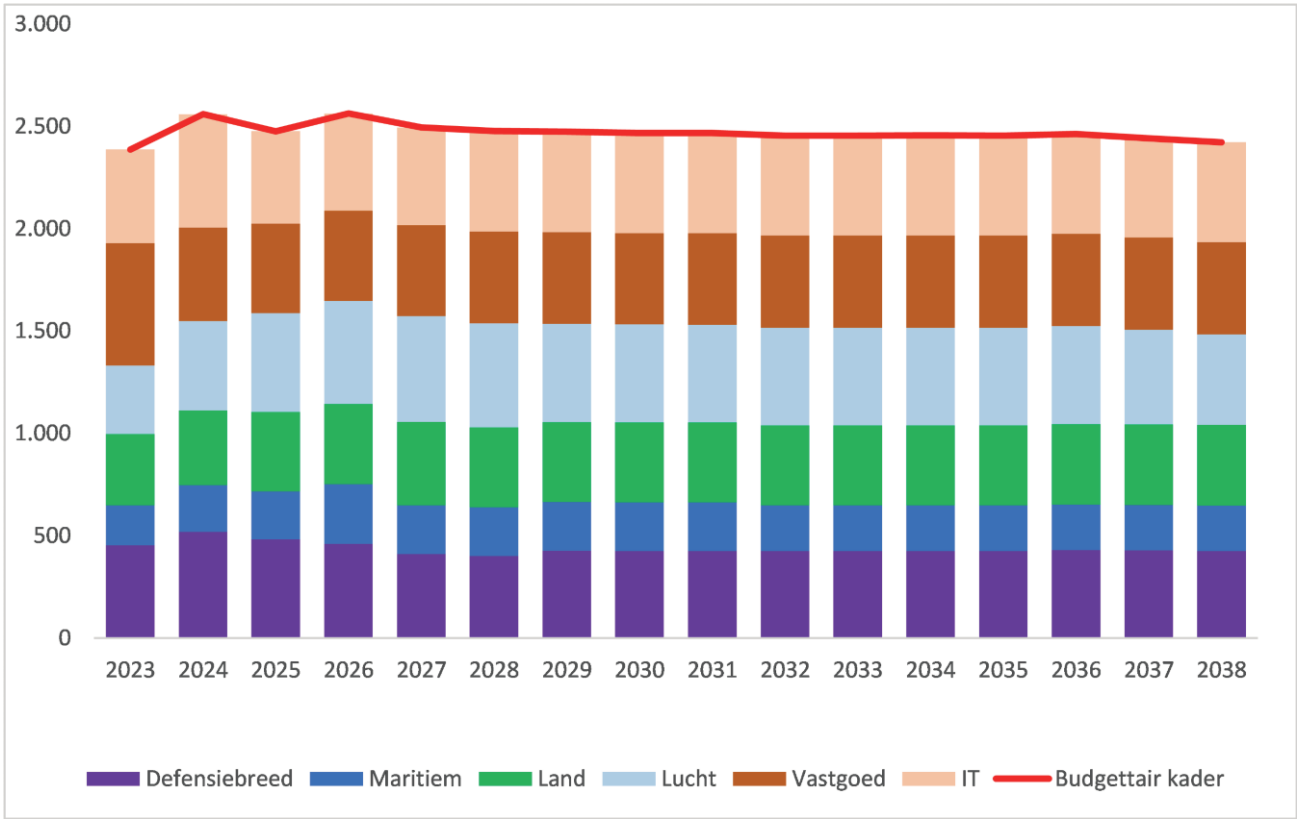
Met de presentatie van de instandhoudingsuitgaven in deze bijlage wordt beoogd een integraal inzicht te verschaffen in de instandhoudingsuitgaven van de wapensystemen van Defensie. Bij de betreffende artikelen worden de instandhoudingsuitgaven op hoofdlijnen toegelicht.

Tabel 31 Instandhoudingsuitgaven Defensiematerieelbegrotingsfonds (bedragen x1.000.000)

Wapensysteem	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Luchtverdededings- en Commandofregatten (LCF)	37	30	31	28	33	31	31
M-fregatten	21	9	14	12	8	10	10
Patrouilleschepen	23	15	14	12	11	10	10
Landing Platform Docks	10	12	24	10	14	24	24
Joint Support Ship/Combat Support Ship	17	10	8	28	9	12	12
Onderzeeboten	16	25	23	24	24	18	18
Mijnenbestrijdingsvaartuigen	6	13	12	9	7	7	7
CV9035NL Infanterie Gevechtsvoertuigen	37	38	44	43	44	40	40
Pantserwielvoertuigen	31	44	45	47	48	47	47
Grondgebonden Luchtverdediging	25	43	47	32	26	31	32
Wissellaadsystemen en trekkeropleggercombinaties	14	16	17	17	17	17	17
Ondersteunende tanks	10	19	17	15	14	14	14
Artillerie	17	15	13	13	13	13	13
Vrachtwagens	16	30	39	38	40	40	40
Unmanned Aerial Vehicles	16	29	31	28	27	28	27
Jachtvliegtuigen F-16	22	36	21	10	10	5	5
Jachtvliegtuigen F-35	104	103	155	220	225	224	224
Tankvliegtuigen KDC-10	0	1	0	0	0	0	0
Multi Role Tanker Transport (MRTT)	17	22	23	23	23	24	24
Transportvliegtuigen C-130	9	9	13	13	13	13	13
Gevechtshelikopters AH-64 Apache	23	41	43	44	50	36	36
Transporthelikopters CH-47 Chinook	13	37	28	29	29	38	29
Transporthelikopters AS-532 Cougar	19	23	26	25	25	27	27
Maritieme helikopers NH-90	43	51	53	50	50	52	52
Klein kaliber wapens	18	27	32	30	29	28	28
Kleding- en persoonlijke uitrusting	84	117	128	130	131	133	139
MILSATCOM	13	12	12	12	12	12	12
Overige wapensystemen	334	503	634	644	715	641	607
Totaal	997	1.331	1.548	1.587	1.646	1.572	1.536

De onderstaande figuur geeft inzicht in de verdeling van instandhoudingsuitgaven per jaar over de artikelen.

Figuur 9

4.4 Bijlage afkortingen

Tabel 32

Afkorting	Omschrijving
A2AD	Area denial weapon
AGW	Assortimentsgewijs werken
BKI	BeleidsKader Inzetvoorraden
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
C-130	transportvliegtuig
CEMA	Cyber Electromagnetic Activities
CLAS	Commando Landstrijdkrachten
CLSK	Commando Luchtstrijdkrachten
CODEMA	Commissie Ontwikkeling Defensie Materieel
CODEMO	Commissie Defensie Materieel Ontwikkeling
COMMIT	Commando Materieel en IT
COTS/MOTS	Commercial/Military Off The Shelf
COVO	Commandanten Voorzieningen
C-RAM	Counter Rockters, Artillery & Mortars
CSS	Combat Support Ship
CV-90	Infanterie Gevechtsvoertuig
CZSK	Commando ZeeStrijdKrachten
DBBS	Defensie Bewaking- en Beveiligingssysteem
DLP	Defensie Lifecycle Plan
DMF	DefensieMaterieelbegrotingsFonds
DMI	Directie Materiele Instandhouding
DMP	Defensie Materieel Proces
DmunB	Defensie Munitiebedrijf
DOKS	Defensie Operationeel Kledingsysteem
DOSCO	Defensie OndersteuningsCommando
DPO	Defensieprojectenoverzicht
DVOW	Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen
EDA	European Defence Agency
EDF	Europees Defensie Fonds
ELOT	End Life of Type
EOV	Elektronische Oorlogsvoering
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
F-16	Jachtvliegtuig
F-35	Vijfde generatie jachtvliegtuig
FIN	Ministerie van Financiën
FOXTROT	Draadloze IT infrastructuur en command- en controlsystemen
FTP	Fast Track Procurement
GPW	Groot Pantserwielvoertuig
GrIT	Grensverleggende Informatie Technologie
HR	Human Resources
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek
IGO	Informatie Gestuurd Optreden
IGV	Infanterie Gevechtsvoertuig
IP	Instandhoudingsprogramma
IT	Informatietechnologie (incl communicatie)
JenV	Ministerie van Justitie Veiligheid
JIVC	Joint Informatievoorzieningscommando
JSS	Joint Support Ship
KMar	Koninklijke Marechaussee
KORV	Kader Overname Rijksvastgoed

Afkorting	Omschrijving
KPU	Kleding en Persoonlijke Uitrusting
LCF	Luchtverdedigings- en Commandofregatten
LPD	Landing Platform Dock
MALE UAV	Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle
MARIN	Maritime Research Institute Netherlands
MILSATCOM	Militaire Satelliet Communicatie
MJOP	Meerjarig Onderhoudsplan
MKB	Midden- en KleinBedrijf
MLU	Midlife Update
MQ-9	Male UAV
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAVO	Noord Atlantische VerdragsOrganisatie
NH-90	Helikopter
NLR	Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum
NPO	Niet-planbaar onderhoud
OMS	Onderhoudsmanagementsysteem
OPV	Oceangoing Patrol Vessel
PO	Planbaar onderhoud
RVB	Rijksvastgoedbedrijf
SKIA	Strategische Kennis en Innovatie Agenda
SVP	Strategisch Vastgoedplan
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
US	United States
VOSS	Verbeterd Operationeel Systeem Soldaat